

KLAIPĖDOS UNIVERSITETO
BALTIJOS REGIONO ISTORIJOS IR ARCHEOLOGIJOS INSTITUTAS

1923 metų Klaipėdos operacijos maršrutai. Ilgoji versija.

**Parengta pagal sutartį su Klaipėdos miesto savivaldybe dėl turistinių maršrutų
Klaipėdos krašto prijungimo 100-mečio minėjimui po Klaipėdą ir Klaipėdos regioną
parengimo**

©prof. dr. Vygantas Vareikis

©doc. dr. Vytautas Jokubauskas

Klaipėda, 2023

Turinys

1. Įvadas.....	3
2. Klaipėdos kraštas kaip atskiras teritorinis darinys.....	5
3. Karinė operacija Klaipėdos krašte 1923 m. sausio mėn.....	6
4. Literatūros sąrašas.....	22
5. Turistinis maršrutas nr.1. Sendvaris/Senosios miesto kapinės.....	24
6. Turistinis maršrutas nr.2. Rimkai/Klaipėdos kareivinės.....	25
7. Maršrutų taškų aprašymai.....	26

Įvadas

2013 metus Lietuvos Respublikos Seimas paskelbė Klaipėdos metais taip pažymėdamas visai Lietuvai svarbią Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos respublikos 100-mečio datą. Ta proga Klaipėdoje visus metus vyks įvairūs oficialūs renginiai, minėjimai, koncertai ir konferencijos skirti šiam įvykiui. Klaipėdoje ir Vilniaus knygų mugėje bus pristyta Klaipėdos universiteto ir Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus tyrėjų parengtas dokumentų rinkinys *“1923 -ieji: Klaipėdos prijungimas prie Lietuvos: dalyviai ir jų liudijimai.”*

Norint šiuo išskirtiniu Klaipėdai ir Lietuvos valstybei įvykiu sudominti kuo daugiau klaipėdiečių ir miesto svečių Klaipėdos universiteto mokslininkai Vygantas Vareikis ir Vytautas Jokubauskas parengė leidinį skirtą turistiniams maršrutams po 1923 metų sausio žygio vietas. Daug laiko prabėgo nuo tų įvykių. Antrasis pasaulinis karas ir radikalūs sovietų valdžios sprendimai dėl „vokiško paveldo“ sunaikino senąją Klaipėdą, tad natūralu, kad miesto kraštovaizdis iš esmės pasikeitė. Ten kur XX amžiaus pradžioje buvo pelkynai, dirbamos žemės laukai, pievos, sodybos ir dvarvietės šiandien įsikūrę gyvenamųjų namų kvartalai, prekybos centrai ir pramonės įmonės. Nunyko senieji dvarai prie kurių 1923 m. sausio mėnesį vyko susirėmimai (Gedminai, Sendvaris, Rumpiškė), pasikeitė Smeltės kvartalas. Šiandien nelengva surasti visas vietas mieste susijusias su Klaipėdos operacija, tačiau išlikę dokumentų rinkiniai, žemėlapiai ir dalyvių liudijimai įgalina rekonstruoti įvykius 1923 metų sausio mėnesį ir pasiūlyti specifinius turistinius maršrutus.

Klaipėda yra seniausias Lietuvos Respublikos miestas 2022 metais paminėjęs savo 770-metį. Miesto kraštovaizdis nuolatos keitėsi (gynybiniai įtvirtinimai, ravelinai, keliai, tiltai, pramonės įmonės), tačiau siena, kuri buvo nustatyta 1422 m. Melno taikos sutartimi tarp Vokiečių Ordino ir Lietuvos didžiosios kunigaikštystės liko nepakitusi iki 1919 metų vasaros. Atsiradęs 1919 metais Klaipėdos kraštas buvo Vokiečių Ordino, vėliau Prūsijos kunigaikštystės, Prūsijos karalystės ir Vokietijos imperijos pakraštys.

Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui buvo sugriauta nuo 1815 metų veikusi *Vienos kongreso sistema*. Galingos imperijos arba išnyko (Austrija-Vengrija) arba patyrė esminius teritorinius ir politinius pokyčius (Rusija, Vokietija, Turkija). Klaipėda ir aplink ją esančios teritorijos pirmą kartą nuo miesto įkūrimo *de jure* buvo atskira nuo vokiško politinio darinio. 1918 m. lapkričio 30 d. Tilžės aktas, kurį parengė mažlietuvių politikai besiorientavę į Lietuvą, sukūrė ideologinį precedentą šio krašto prijungimui prie Lietuvos.

1919 m. birželio 28 d. Versalio taikos sutartimi Klaipėdos kraštas buvo atskirtas nuo Vokietijos ir šis faktas atvėrė galimybes Lietuvos politikams ir patriotams siekti prijungti jį prie Lietuvos valstybės. Sėkminga 1923 m. sausio 15 d. karinė operacija (Klaipėdos krašto užėmimas) sukūrė prielaidas teisiškai įforminti šio krašto perdavimą, kuris buvo realizuotas po mėnesio. 1923 m. vasario 16 d. po tarptautinio sprendimo Lietuva įgijo teisę į Klaipėdos kraštą. 1928 m. sausio 29 d. Lietuvos ir Vokietijos sienos sutartimi buvo pakartotinai patvirtinta, kad Klaipėdos kraštas yra Lietuvos Respublikos dalis.

Tad kelionę po 1923 m. sausio įvykių Klaipėdą siūlome suvokti platesniame politiniame ir teisiniame kontekste, kad miestiečiai ir uostamiesčio svečiai susidarytų pilnesnį vaizdą apie tų laikų karinę operaciją ir nepasiklystų propagandos ir *fake news* klampynėje.

Tarpukario metais jokia valstybė ar tarptautinė organizacija neginčijo Klaipėdos krašto priklausomybės Lietuvai. Šį faktą pradėjo kvestionuoti tik nacionalsocialistė Vokietija, kuri 1939 metų kovą pateikusi ultimatumą atplėšė Klaipėdos kraštą. 1945 m. Klaipėda ir aplink esantis regionas atiteko Lietuvai (Sovietų Lietuvos respublikai) pagal 1919 metų, 1923 metų ir 1928 metų tarptautines sutartis, valstybėms nugalėtojoms nepripažinus Vokietijos sienų pokyčių po 1937 metų.

Pradedant pasakojimą apie konkrečias vietas susijusias su Klaipėdos užėmimo operacija norime pristatyti įvykių grandinę kaip procesą, kuris yra pasirinktas kaip centrinis faktorius šioms ekskursijoms praveisti.

Mokslinė informacija apie 1923 metų Klaipėdos krašto operaciją yra pateikiama be išnašų.

Literatūra pateikta parengto dokumento apačioje yra skirta norintiems smulkiau susipažinti su įvykiais vykusiais Klaipėdos krašte 1923 metais.

Klaipėdos kraštas kaip atskiras teritorinis darinys

Ilgametis Mažosios Lietuvos (kurios dalimi buvo 1919 metais nuo Vokietijos atskirtas Klaipėdos kraštas) ir Didžiosios Lietuvos priklausymas skirtingoms valstybėms suformavo skirtingas politinės patirtis, ekonominio lygio skirtumus, kultūrinį savitumą, gyventojų mentalitetą ir kasdieninio gyvenimo specifiką, darė įtaką kraštovaizdžiui (tašytai akmenimis grįsti ir medžiais apšodinti keliai, drenažo kanalai, geležinkeliai, Vilhelmo kanalas, žvejų uosteliai) ir urbanistikai (mūriniai gyvenamieji pastatai, raudonų plytų mokyklos, maldos namai).

Nors lietuvius abiejose imperijose XIX a. (Vokietijos ir Rusijos) vienijo etnis bendrumas ir vienos kalbos vartojimas, žymiai aukštesnio ekonominio gyvenimo Mažojoje Lietuvoje standartai, protestantiškos religijos, kuri buvo suaugusi ir su politine Prūsijos/Vokietijos valdžios sistema, suformuota kultūrinė aplinka buvo pakankamai svarbūs kriterijai daugumai Prūsijos (Mažosios Lietuvos) lietuvių, kurie rezervuotai žiūrėti į lietuvius kitoje Nemuno pusėje.

Klaipėdos kraštas kaip atskiras teritorinis darinys atsirado po Pirmojo pasaulinio karo. Tai buvo viena teritorijų, kurių Vokietija neteko pagal 1919 m. birželio 28 d. pasirašytą Versalio taikos sutartį. Sutarties 28 straipsnis numatė, kad Nemunas žemupyje taps naująja Vokietijos šiaurine siena, o 99 straipsnis buvusią Vokietijos teritoriją į šiaurę nuo Nemuno perdavė „pagrindinėms sąjunginėms ir asocijuotosioms valstybėms“, o jų vardu nuo 1920 m. pradžios regioną administravo Prancūzija. Tokį sprendimą galėjo lemti tiek antivokiška Prancūzijos politika, tiek siekis suteikti Lietuvai ekonominę priėjimą prie Baltijos jūros - jūrų uostą. 1920 metų vasario mėnesį administruoti kraštą ir palaikyti tvarkos jame atvyko XXI pėščiųjų šaulių batalionas ir prancūzų administracija.

Iki pat 1923 m. lietuvių įvykdytos operacijos Klaipėdos krašte, jo padėtis buvo miglota – nebuvo aiški nei šio krašto valdymo forma, nei santykiai su kaimynais, o jo gyventojai gaudavo dokumentus su įrašu, kad jie yra *Territoire de Memel* gyventojai. 1922 metais Lietuvoje buvo subrandintas Klaipėdos krašto užėmimo planas ir nuo rudens buvo pradėta rengtis karinei operacijai.

Karinė operacija Klaipėdos krašte 1923 m. sausio 10-15 d.

Lietuvoje sumanytai karinei operacijai įgyvendinti buvo suformuota Ypatingosios paskirties rinktinė. Jai vadovauti paskirtas Lietuvos kariuomenės Generalinio štabo Žvalgybos skyriaus kontržvalgybos dalies viršininkas karo valdininkas Jonas Polovinskas. Lietuvos kariuomenės karininkai turėjo pakeisti savo tikrąsias pavardes slapyvardžiais, taip Jonas Polovinskas tapo Jonas Budriu. Rinktinės štabą sudarė kadriniai karininkai: štabo viršininkas kpt. Juozas Tomkus (slap. Oksas), štabo viršininko padėjėjas kpt. Juozas Šarauskas (slap. Juozapaitis), adjutantas kpt. Andrius Pridotkas (slap. Endrikeitis), komendantas ltn. Juozas Kalėda (slap. Kunkys), ryšių ir susisiekimo viršininkas kpt. Augustas Kynas (slap. Bleivis), intendantas ltn. Juozas Zamkus (slap. Rukštys), žvalgybos karininkas ltn. Feliksas Senkus (slap. Jurgis Šilpa) ir t. t. Rinktinės I grupei vadovavo mjr. Jonas Išlinskas (slap. Jonas Aukštuolis), grupės 1-ajai kuopai vadovavo kpt. Jurgis Atstupėnas; 2-ajai – kpt. Eduardas Noreika; 3-iajai – ltn. Liudas Kaufmanas; 4-ajai – kpt. Povilas Strielnikas. Grupės sudėtyje buvusiam kavalerijos būriui vadovavo ltn. Kazys Labutis (slap. Labut). Šios grupės pagrindinė užduotis ir puolimo kryptis buvo Klaipėdos miestas. II grupei vadovavo kpt. Mykolas Kalmantas (slap. Mikas Bajoras), jos 1-ajai kuopai vadovavo ltn. Jonas Steikūnas (slap. Kaulinis); 2-ajai – ltn. Bronius Vincas Aleksandravičius; 3-iajai – ltn. Adolfas Baltokas. Grupės kavalerijos būriui vadovavo ltn. Izidorius Eduardas Kraunaitis (slap. Kriaušat). Šios grupės uždavinys – užimti Pagėgius. III grupei vadovavo mjr. Antanas Jakštas (slap. Kalvaitis), jos sudėtyje buvo 3 karininkai, 80 šaulių iš Vilkaviškio rinktinės ir 12 karių iš 5-ojo PP, šios pajėgos turėjo užimti Šilutę. Rinktinė turėjo 21 kulkosvaidį, 4 motociklus ir 3 automobilius. J. Polovinskas akcijos dalyviams nurodė mandagiai elgtis su visais vietos gyventojais, neplėšikauti, negirtuokliauti, vengti politinio turinio kalbų ir laikytis mandagumo bei tvarkos, siekiant neduoti preteksto vietos gyventojų pasipiktinimui karine operacija.

Svarbu pabrėžti, kad Lietuva karinę Klaipėdos krašto užėmimo operaciją vykdė turėdama politinį Vokietijos ir Sovietų sąjungos palaikymą. Po Pirmojo pasaulinio karo karinės akcijos, imituojant sukilimus ir taip užimant geidžiamas teritorijas, buvo organizuotos ne kartą ir ne du. 1919 m. rugsėjo 12 d. italų rašytojo Gabriele'o D'Annunzio vadovaujami italų nacionalistų būriai užėmė uostamiestį Rijeką (Fiumė), kuris taip atiteko Italijai [tarpukariu, kaip ir XXI a., tai labai panašaus kaip ir Klaipėda dydžio uostamiestis],

nors 1919 m. Italija oficialiai atsiribojo nuo šios karinės akcijos. Po 1921 m. sukilimo dalis Aukštutinės Silezijos regiono buvo prijungta prie Lenkijos. Čia galima paminėti ir gen. L. Želigowskio 1920 m. maištą ir Vilniaus krašto užėmimą. Tačiau dera pabrėžti ir skirtumą. Lietuva 1919 m. susidūrusi su Rusijos vakarų savanorių armija (bermontininkais) ir 1920 m. su minėtais „želigovskininkais“ laikėsi tarptautinės teisės normų ir Klaipėdą laikė prijungta prie Lietuvos tik po Antantės šalių sprendimo perduoti kraštą Lietuvai.

Tuo metu svarbus ir kitas Europą sukrėtęs įvykis – 1923 m. sausio 11–16 d. Prancūzijos ir Belgijos kariuomenės užėmė Vokietijos Rūro regioną. Sausio pradžioje Lietuvos spauda akylai stebėjo augančią įtampą tarp Prancūzijos ir Vokietijos. 1923 m. sausio 11 d. dienraštis *Lietuva* paskelbė, kad prancūzų ir belgų pajėgos ruošiasi invazijai į Rūro regioną, o dar po poros dienų parašė: „sausio 11 d. 6:00 val. ryto prancūzų kavalerija ir pėstininkai sunkiaisiais automobiliais peržengė sieną“. Tomis pačiomis dienomis vykdyta ir Klaipėdos užėmimo operacija. Taigi tarptautinė situacija Lietuvai buvo „lyg užsakyta“, nors tai buvo tik Lietuvai labai palankus sutapimas. Naujausiųjų laikų istorijoje labai dažnai stebime įvairaus pobūdžio karines operacijas, kurios vyksta kitų (tikslingai suorganizuotų ar netikėtai pasitaikiusių) didelį pasaulio visuomenės dėmesį pritraukiančių įvykių kontekste.

1923 m. sausio 10 d. I grupės pajėgos (kurias sudarė 6 kuopos ir apie 680 vyrų, o J. Polovinsko teigimu, buvo 5 kuopos ir apie 600 vyrų) pradėjo žygį iš Kretingos ir žygiavo per Tolių, Radailių ir Mazūriškių kaimus Krucken Gōrgo (dabar Ginduliai) link (4 žemėlapis). I grupės avangardas – 1-oji kuopa (4 karininkai ir 103 kareiviai, tarp jų 100 Karo mokyklos 5-osios laidos kariūnų, turėjo 6 kulkosvaidžius) iš traukinio vagonų išlipo neprivažiavę Kretingos sausio 10 d. apie 8:30 val. ir gavo įsakymą rytų puse apeiti Kretingą ir slapta kirsti sieną ties Toliais. Užėmus Tolių ir Valėnus, buvo apsistota kryžkelėje tarp Valėnų ir Kėkštų laukti tolesnių nurodymų. Kuopos vado teigimu: „ėjom laukais, balomis ir pelkėmis; žmonės sušlapo, pavargo, pas keletą nuo didelių purvynų suiro pusbačiai, pasiliko basi“. Kuopa sieną kirto sausio 10 d. apie 12:00 val. ir be pasipriešinimo užėmė nurodytas pozicijas, nes priešos nesutiko. Vadas gavo žodinį įsakymą toliau plentu žygiuoti link Klaipėdos, o nakvynei sustoti Šimkuose. Tačiau nepasiekus nurodytos vietos buvo gautas naujas įsakymas – grįžti atgal į Trakius ir ten įsikurti nakvynės. Kuopa kaimą pasiekė apie 16:00 val., vadas būstuose įkurdino savo karius ir pastatė sargybas. Apie 19:00 val. sargyba ant plento sulaukė automobilį, vykusį iš Klaipėdos link Tolių, su vairuotoju ir trimis žandais, kurie buvo ginkluoti šautuvais ir revolveriu, turėjo lengvąjį kulkosvaidį bei 2 000

šovinių jam, dėžę su 25 granatomis. Po valandos ta pati sargyba sulaikė kitą automobilį, kuriuo vyko vairuotojas ir trys slaptosios policijos agentai, turėję revolverius ir porą šautuvų; juos sulaikant automobilį nustūmė į griovį. Automobiliai buvo perduoti „sukilėlių“ štabui, o ginklai liko kuopai. Sausio 11 d. 4:00 val. kuopa gavo įsakymą padėti 2-ajai kuopai užimti Bajorus. Todėl 1-oji kuopa sugrįžo į Tolius, kur sužinojo, kad jau sausio 10 d. šauliai užėmė Bajorus. Taigi 1-oji kuopa buvo paskirta į rinktinės ariergardą, o pasiekus Gindulius kuopa pastatė sargybas ir sustojo poilsio.

„Sukilėlių“ būriui, užėmusiam Bajorus, vadovavo Klaipėdos krašto direktorijos pirmininkas Erdmonas Simonaitis. J. Polovinskas prisiminimuose rašė, kad „Simonaitis sausio 11 d. [archyviniai dokumentai rodo, kad tai buvo sausio 10 d. – V. J.], paėmęs 25–28 savanorius, nuėjo į Bajorų stotį. Mūsų savanoriai rado stotį užimtą žandarų, kurie turėjo 2 kulkosvaidžius. Su žandais buvo Šilutės apskrities policijos komisaras ir prancūzų paprefektis, leitenantas Line, kuris gerai pažinojo Simonaitį. Line, pamatęs prisiartinantį būrį, įsakė pradėti ugnį. Komisaras jau besiruošiantiems policininkams vokiškai surėkė: „Halt! Nešauti!“ Line rėkė Šteigeriui: „Aš jus atiduosiu teismui, aš jus nušausiu!“ Jis metėsi prie kulkosvaidžio, norėdamas šauti. Žandarai klausė savo, jiems artimesnio, vado ir prancūzų leitenanto prie kulkosvaidžio neprileido“. E. Simonaitis leido prancūzų leitenantui vykti į Klaipėdą.

1923 m. sausio 9 d. apie 4:00 val. iš 5-ojo pėstininkų pulko 74 karių suformuota I grupės 4-oji kuopa išvyko iš Kauno į Kaišiadoris, sausio 10 d. apie 17:00 val. ešelonas iš Kaišiadorių pajudėjo į Kretingą. Pakeliui kariai uniformas pasikeitė civiliais rūbais. Sausio 11 d. apie 10:00 val. traukinys pasiekė Kretingą, rinktinė tuoj išžygiavo ir apie 17:00 val. kirto sieną ties Toliais. Kuopa apie 18:00 val. sustojo nakvynės mokykloje tarp Tolių ir Valėnų, kiti rinktinės padaliniai apsistojo Valėnų, Kėkštų, Trakių ir Šimkų rajone. Sausio 12 d. apie 6:00–7:00 val. daliniai išvyko iš nakvynės vietų ir apie 17:00 val. pasiekė Gindulius.

Sausio 12 d. pagrindinės I grupės pajėgos atvyko į Gindulius, „raitieji savanoriai, ltn. K. Labučio vadovaujami, jojo pirmieji. Nuo Kruken-Gerge kaimo kalnelio jie išvydo miestą. Ir nedidelis 20 raitelių būrys nesusilaikė – leidosi pirmyn, mėgindamas miesto gynėjus. Ilgai neteko laukti – pasigirdo šautuvų šūviai, kiek vėliau sutraškėjo kulkosvaidžiai. Mūsų raiteliai neskubėdami pasuko į dešinę ir, padarę ratą, grįžo. Šaudymas iš miesto pusės tęsėsi dar 10–15 min., buvo nerviškas ir gynėjams beprasmis. Užtat mums padėjo susiorientuoti. Kulkosvaidžių ugnis ėjo iš kelių dvarų: Gedminių ir Sendvario, Smeltės

priemiesčio ir faneros fabriko, ties Dangės upe“. 4-osios kuopos vadas kpt. P. Strielnikas po operacijos raportavo, kad lietuviams pasiekus aukštumas (*17 aukštuma* – į rytus nuo Danės, tarp Šaulių kaimo ir kelio iš Klaipėdos į Gindulius ir *37 aukštuma* – į pietvakarius nuo Gindulių ir kelio iš Klaipėdos į Gindulius) jie buvo apšaudyti priešų iš kulkosvaidžių. Grupė žygiavo visą dieną ir žmonės buvo pavargę, išalkę ir sušalę, reikėjo atsikvėpti. J. Polovinskas Gindulių ūkyje įkūrė savo štabą, o grupės vadui mjr. J. Išlinskui įsakė išskirstyti kuopas į joms numatytus veikimo barus ir prisidengiant tamsa priartėti kuo arčiau miesto.

Sausio 12 d. 1-oji kuopa buvo rezerve Ginduliuose. Po nepavykusių derybų su prancūzais, 16:00 val. kuopa gavo įsakymą pozicijose pakeisti 3-iają kuopą. Užėmus nurodytas pozicijas (tarp Gindulių ir Klaipėdos miesto), prancūzai ir vokiečių žandarai beveik be perstojo šaudė iš kulkosvaidžių, naudojo prožektorius ir signalines raketas, norėdami apšviesti lietuvius, kuriems buvo uždrausta šaudyti. Klaipėdos gynėjai prieš 1-ąją kuopą buvo išstatę 6 kulkosvaidžius, kuriuos išdėstė prie abiejų tiltų ir fabriko pastatuose, o vienas buvo įtaisytas specialiaame blindaže, įrengtame dešiniajame upės krante. Abu – geležinkelio ir plento – tiltai buvo užtvirti spygliuotos vielos užtvaramis, o upė neužšalusi ir nepereinama. Kuopos vadas kpt. J. Atstupėnas raporte rašė, kad „priešas labai nervuojasi, šaudė be tikslo, ypač naktį tas pastebima, nes iš jo pusės beveik nesustabdoma ugnis. Mes gi visai nešaudome ir laikomės pasyviai“.

Tą pačią sausio 12 d. 1-oji kuopa pakeitė 3-iają kuopą ruože nuo Bachmano dvaro iki Barškių (dab. Klaipėdos m. Paupių mikrorajono teritorija) ir užėmė pozicijas palei Danės upę priešais tiltą per šią upę. Priešas dažnai apšaudydavo lietuvių pozicijas tiek dieną, tiek naktį, naudodamas šviečiamąsias raketas ir prožektorius. 1-oji kuopa aktyviųjų puolamųjų veiksmų nevykdė ir laikė užimtas pozicijas.

Sausio 12 d. apie 18:00 val. 4-oji kuopa gavo įsakymą užimti ruožą tarp Joniškės ir Rumpiškės. Kuopa žygiavo keliu tarp Bachmano ir Klemiškės link plytinės netoli Sendvario ir susidūrė su gerai įsitvirtinusiū priešū. Prie plento ir geležinkelio susikirtimo apie 19:00–20:00 val. įvyko susišaudymas su žandariais, 4 vokiečiai pateko į nelaisvę, o 1 žuvo (informacija lieka neaiški), o 1 buvo sužeistas. Lietuvių pusėje taip pat buvo 1 sužeistas karys. Kuopai nepasiekus nurodytos Joniškės–Rumšiškės linijos, ji apie 21:00 val. įsitvirtino aukštumose (*19 aukštuma* į rytus palei geležinkelio liniją, tarp Danės upės ir plento į Jakus, ir *20 aukštuma* į šiaurę nuo Naujadvario).

Sausio 12 d. kpt. Mykolas Kalmantas telefonu iš „sukilėlių“ štabo viršininko kpt. J. Tomkaus gavo įsakymą išsiųsti vieną kuopą į pagalbą I grupei. Grupės vadas sudarė dvi kuopas ir, palikęs Pagėgiuose vieną kuopą, išvyko į Klaipėdą per Šilutę, kartu pasiėmęs ir Martyną Jankų. Anot kpt. M. Kalmantas, II grupės 1-oji kuopa vyko autobusais, o II grupės 3-ioji kuopa – traukiniu. Šilutėje, III grupės štabe, kpt. M. Kalmantas susitiko su direktorijos pirmininku E. Simonaičiu. Šis nurodė jam į Klaipėdą nusiųsti tik vieną kuopą, o su kita grįžti į Pagėgius. Taigi kpt. M. Kalmantas su II grupės 3-iaja kuopa grįžo į Pagėgius, o II grupės 1-oji kuopa automobiliais plentu išvyko į Klaipėdą. Sausio 13 d. 5:00 val. II grupės vadas gavo informaciją, kad II grupės 1-oji kuopa naktį, nepastebėta Klaipėdos gynėjų, pervažiavo į jų užnugarį ir įsivėlė į susišaudymą, kurio metu kuopa neteko 1 automobilio, sunkiai buvo sužeistas 1 savanoris, o kuopos vadas ltn. J. Steikūnas sutrenktas. Kuopa atsitraukė į Naujadvario rajoną. Telefonu kpt. M. Kalmantas įsakė vadovavimą kuopai perimti ltn. Viktorui Burokevičiui (slap. Šepetys), o abiem sužeistiesiems – grįžti į Pagėgius.

J. Polovinsko teigimu, sausio 13 d. 3:00 val. kuopos užėmė savo pozicijas, ir miestas iš sausumos buvo apsuptas. 2-osios kuopos šaulių būrys, vadovaujamas ltn. Viktoro Skibarkos, buvo šiauriniame sparne – Girulių rajone. 2-osios kuopos Karo mokyklos jaunesnysis kursas ir Perlojos šaulių būrys išsidėstė abiejose pusėse kelio, ėjusio apie 500 m. nuo Klaipėdos miesto pakraščio. 3-ioji Kauno komendantūros Karo policijos mokomoji kuopa buvo Danės upės dešiniajame krante, Paupiuose. 4-oji kuopa pozicijas užėmė dešiniau Sendvario, Plytinės rajone. Kauno šaulių būrys, vadovaujamas viršilos, stovėjo priešais Sendvarį, Cigelių vienkiemyje – apie 2,5 km į pietryčius nuo Klaipėdos ir nuo Sendvario, kuriame buvo įsitvirtinę prancūzai. Vienkiemį dengė aukštuma. Šis vienkiemis būrio stovykla buvo iki pat Klaipėdos užėmimo.

Mieste, kuris turėjo atvirą jūrinį kelią, buvo apie 200 prancūzų karių, ginkluotų 20–25 kulkosvaidžiais. Krašto policijos pajėgos siekė apie 150 vyrų, prie kurių prisijungė Klaipėdos burmistro pašaukti savanoriai – apie 100 vyrų. Anot J. Polovinsko, tarp prancūzų buvo apie 30 karininkų, ginkluotų 40-ia modernių kulkosvaidžių. Taip pat mini, kad žandarų krašte buvo 400, iš jų tik apie 60 – kitose Klaipėdos krašto vietovėse, o dauguma telkėsi uostamiestyje, gyveno kareivinėse, tai „buvusieji vokiečių armijos kariai, ginkluoti šautuvais ir kulkosvaidžiais“. Remiantis prancūzų duomenimis, 8 km frontą gynė 3 karininkai ir apie 170 puskarininkų, grandinių ir kareivių. Frontas buvo suskirstytas į keturis ruožus: šiaurės – ltn. Talmon; šiaurės rytų – ltn. Fauré (Faure); rytų – viršila Baison; pietų – kpt. M. Vaucaire. Klaipėdoje buvęs artilerijos atsargos karininkas, vyno pirklys, taip

pat prisijungė prie bataliono; jam buvo pavesta vadovauti gynybai pietryčių kryptimi. Prancūzus vargino nežinia ir prastas oras, o pajėgų negausumas lėmė, kad kariai paromis turėjo būti pozicijose, nes nebuvo kuo juos pakeisti.

Sausio 13 d. ankstų rytą, apie 4:00 val., du „sukilėlių“ atstovai su balta vėliava buvo pasiūsti pas prancūzus derybų. Prancūzų pozicijas jie pasiekė ties tiltu per upę prie faneros fabriko. Susitikimas su Žanu Gabrieliu Petisné (Jean Gabriel Petisné) vyko dienraščio *Memeler Dampfboot* redakcijoje. Prancūzai vengė tartis ir siekė laimėti laiko. Tą patį rytą dešiniajame sparne, ties Giruliais, buvo suformuotas apie 40 vyrų padalinys – I grupės 6-oji kuopa, nes tame ruože buvo likusi kelių kilometrų spraga, kurios nesaugojo Ypatingosios rinktinės kovotojai. Apie 10:00 val. iš centrinio baro (3-iosios ir 4-osios kuopų susitelkimo rajonas tarp Barškių ir Naujadvario) gautas pranešimas, kad ten iš miesto pasirodė apie 40 žmonių grupė neva geležinkeliui tvarkyti. J. Polovinskui davus įsakymą, „sukilėliai“ paleido ugnį, bet šaudė į orą, kad pagąsdintų. To pakako, ir darbininkai išsibėgiojo. Taip pat pranešta, kad centriniam bare įvyko susišaudymas ir žuvo pirmas „sukilėlis“ (V.Vilkas), o iš kairiojo sparno buvo gauta netiksli informacija, kad ten nušautas prancūzų žvalgas. J. Polovinskas sausio 13 d. vakare įsakė II grupės vadui iš Šilutės „atsiūsti visus laisvus vyrus“ ir III grupės vadui Pagėgiuose palikti apsaugai kovotojų, o pačiam su pagrindinėmis pajėgomis skubiai atvykti į Gedminių dvarą ir užimti pozicijas, nes anot J. Polovinsko, jo pajėgos buvo per silpnos: „visos mano jėgos tebuvo šešios kuopos, maždaug 680 žmonių. Kuopose pusė jų buvo moksleivių ir ūkininkų, patriotiškai nusiteikusių ir pasiryžusių, jei reikia, žūti, bet su labai mažu kariniu pasiruošimu“. J. Polovinskas priduria, kad turi tris su puse kuopos „kariškai išlavintų savanorių, o viena, pati geriausia, buvo pas Bajorą Pagėgiuose. Šilutėje buvo nedaug mūsų vyrų ir taip pat mažai patyrę. Abi tos grupės jau atliko savo užduotis“.

Sausio 13 ir 14 d. 4-osios kuopos pozicijas periodiškai apšaudė miesto gynėjai iš kulkosvaidžių. Sausio 13 d. 18:00 val. 1-osios kuopos vienas būrys (1 uždvara, buvusi ant plento priešais tiltą) išvyko į Gindulius poilsio, o jį pakeitė būrys iš 3-iosios kuopos. Sausio 14 d. 1-ajai kuopai buvo pranešta, kad apie 4:00–5:00 val. kairiajame ir dešiniajame sparnuose prasidės puolimas – išgirdus šaudymą, kuopa turėjo taip pat atidengti ugnį ir tuo pritraukti priešo dėmesį, tačiau dėl kuopos vadui nežinomų priežasčių puolimas nebuvo pradėtas. Po paros poilsio, sausio 14 d. 18:00 val., sugrįžo iš Gindulių ten ilsėjęs būrys, o 3-iosios kuopos būrys išvyko.

Sausio 14 d. padėtis prie Klaipėdos komplikavosi, nes miesto prieigose prancūzai ir žandarai buvo gerai įsitvirtinę. J. Polovinskas prašė Lietuvos kariuomenės Generalinio štabo kuo greičiau atsiųsti dvi patrankas, nes atrodė, kad Klaipėdos nepavyks užimti. Vis dėlto buvo apsieita be artilerijos paramos. J. Polovinskas tos dienos pirmojoje pusėje aplankė 1-osios, 2-osios ir 4-osios kuopų karius. Padėtis buvo sudėtinga, spaudė šaltis, o tik nedaugelis karių galėjo pasišildyti po stogu, dauguma šalo lauke. Todėl J. Polovinskas padarė išvadą, kad „prie tokio šalčio ilgai tęsti negalima“. Tačiau reikia pabrėžti, kad speigo tomis dienomis Klaipėdoje tikrai nebuvo. Oro temperatūra svyravo dienomis nuo 0 °C iki +3,8 °C ir tik kai kuriomis naktimis krisdavo šiek tiek žemiau nulio, nors viena yra reali, o visai kas kita – jutiminė temperatūra. Tikroji problema, matyt, buvo šlapdriba, drėgmė ir tokiam orui netinkama kovotųjų apranga. I grupės 2-osios kuopos leitenantas raporte rašė, kad sausio 14 d., kuopai atvykus į Gindulius, „žmonės buvo patalpinti daržinėje, o vadai tuo pat laiku išgavo keletą komplektų kailinių, pirštinių, pusbačių ir t. t.“

Sausio 14 d., J. Polovinsko įsakymu, III grupės dalis su karininkais vyr. ltn. Stasiu Zieniumi ir ltn. S. Dariumi perduota I grupei. J. Polovinskas prisiminimuose rašė, kad sausio 14 d. apie 14:00 val. „iš Šilutės atvyko apie 600 vyrų. Jų vadas ir jo padėjėjas, abu amerikiečiai, Z. Zamkus ir a. a. S. Darius, vos spėję atraportuoti atvykimą, sėdo prie stalo ir tuoj iš nuovargio užmigo“. Žinoma, 600 vyrų, atvykusių iš Šilutės, skaičius gerokai perdėtas. Remiantis III grupės vado raportu, jis sausio 14 d. gavęs J. Polovinsko įsakymą dalį savo grupės kovotojų perduoti I grupei, bet pačioje III grupėje buvo tik 3 karininkai, 20 kareivių ir 80 šaulių, neįskaičiuojant iš II grupės atsiųsto pastiprinimo – 20 raitelių būrio. III grupės vadas savo raporte nemini jokių kitų gautų pastiprinimų

Sausio 14 d. kpt. M. Kalmantas telefonu kalbėjosi su „sukilėlių“ štabo viršininko padėjėju kpt. J. Šarausku, kuris grupės vadui davė žodinį įsakymą su kuopa vykti į Klaipėdą. Buvo argumentuojama, kad visas Klaipėdos kraštas jau užimtas, liko tik uostamiestis. Bet prancūzai siekė laimėti laiko, kad rastų sprendimą, o ir Klaipėdos krašto visuomenėje sklido nerimo nuotaikos, kad taip ilgai neužimama Klaipėda. Kpt. M. Kalmantas, įvertinęs padėtį, kad Pagėgiuose ramu, o jo pajėgas papildė dar savanorių, sudarė dvi kuopas, apie 200 žmonių, ir 17:00 val. traukiniu išvyko. Pagėgiuose liko buvęs II rinktinės 1-osios kuopos vadas ltn. J. Steikūnas su maždaug 100 vyrų. II grupės vadas sustojo Šilutėje gauti informacijos ir vyko toliau. Kadangi geležinkelis buvo apgadintas, traukinys važiavo labai lėtai ir atsargiai. Priekulėje paaiškėjo, kad linija labai pažeista ir remontui reikia daug laiko. Buvo priimtas sprendimas toliau žygiuoti pėsčiomis. Anot kpt.

M. Kalmantas, „išorinės sąlygos buvo labai bjaurios, šaltas ir drėgnas oras, menki drabužiai ir silpnas valgis, visgi sukilėlių ūpas buvo nepaprastai pakeltas <...>. Į Priekulę atvykom trečią valandą ryto <...> sudarius visapusišką žygio apsaugą tęsėm žygį plentu Šilutė–Klaipėda. Tokia bjauri naktis retai kada tepasitaiko: baisus vėjas, pusnys šlapiu sniegu, šaltis, blogas kelias nuolatos užneštomis sniego vietomis. Aiškiai nežinoma padėtis ir užduotis, o tarpe žygiuojančių jaunuolių, daugumoje nemačiusių nei mūšio, nei karo lauko, nei sunkių žygių, darė labai liūdną įspūdį į mus karininkus tokia padėtis. Viltis buvo tik dideliame visų pasiryžimui arba žūti, arba laimėti. Sudarant II grupę Panevėžy ir renkant savanorius į 3 kuopas, vykstančias prie Klaipėdos, Pagėgiuose nuo visų šaulių buvo paimtas pasižadėjimas žodžiu, kad be kalbų pildys visus įsakymus savo viršininkų, o neišpildęs tokio įsakymo bus vietoje sušaudytas be teismo. Bet nereikėjo ir to pasižadėjimo, nes visų drausmingumas ir klusnumas stebino prityrusius kovose karius. Šį jaunuolių elgesį aš galiu tik išaiškinti nepaprasta tėvynės meile ir pilnu pasiaukavimu tautos gerovei“. Lietuvos pajėgos, nesutikdamos pasipriešinimo, užėmė visą Klaipėdos kraštą ir apsupo uostamiestį, prie kurio ėmėsi telkti pajėgas, nes būtent Klaipėdos užėmimas buvo esminis visos operacijos momentas. Nuo to, ar pavyks operatyviai, iki Prancūzijos, Didžiosios Britanijos ar Lenkijos karo laivų atplaukimo, užimti miestą, priklausė visos Klaipėdos užėmimo karinės operacijos sėkmė.

Klaipėdos miesto apsupimas iš sausumos nespėdė esminių uždavinių, nes: a) jis nebuvo užimtas; b) liko atviras jūrų kelias, kuriuo galėjo atvykti reikšmingi pastiprinimai. Todėl laikas buvo esminis veiksnys, reikėjo veikti greitai ir neįsivelti į daug aukų atnešančius mūšius. Kuo daugiau kautynėse pralieta kraujo, tuo sunkiau po mūšio pradėti derėtis ir susitarti. Padėtį sunkino tai, kad sunkiosios ginkluotės „sukilėliai“ neturėjo, o tarp I grupės kovotojų buvo gausu šaulių ir kariūnų. Tai liudija ir puolimas I grupės 2-osios kuopos, kurią sudarė 4 karininkai, 50 kariūnų ir 50 šaulių, jie turėjo tik 3 sunkiuosius kulkosvaidžius. Bet problema buvo ne tik šaulių ir kariūnų gausa, bet ir pasirengimo operacijai lygis bei ribojimas operacijos metu mūšyje naudoti 2-ojo kurso kariūnus bei Kauno komendantūros karo policijos mokomąją kuopą. Juos leista naudoti tik ryšiams ir kitai antraeilei tarnybai, o kautynėse – tik būtiniausiu atveju.

I grupės 2-oji kuopa Klaipėdos puolimo metu patyrė skaudžią nesėkmę. Sausio 14 d. kpt. E. Noreikos vadovaujama kuopa perdavė ruožą prie Šarlotės dvaro 5-ajai kuopai ir išvyko į Ypatingosios paskirties rinktinės štabą. Štabe gautas įsakymas vykti į Naujadvarį ir dalyvauti miesto puolime. Kuopa žygiavo naktį iš sausio 14 į 15 d. Naujadvaryje 2-oji

kuopa sutiko 6-ąją kuopą. Lietuviai turėjo žinių, kad prancūzų ir klaipečių gretose buvo apie 70 vyrų su dviem kulkosvaidžiais. Puolimo metu 6-oji kuopa pasuko į dešinę, o 2-oji kuopa ėjo keliu miesto link. Sausio 15 d. kpt. E. Noreikos paskirta 15 vyrų žvalgų grupė pasiekė Smeltės priemiestį, tačiau buvo apšaudyta ir sugulė į griovį. Kuopos vadas įsakė trauktis, tačiau dėl smarkaus apšaudymo žvalgai negalėjo palikti iš priedangos. Į pagalbą su dviem kulkosvaidininkais atskubėjęs kpt. E. Noreika apšaudė priešą iš kulkosvaidžio ir pridengė žvalgų atsitraukimą, tačiau pats buvo sužeistas. 2-osios kuopos vyrai, sužinoję, kad vadas sužeistas, pakriko ir pradėjo trauktis. Besitraukdami kariai dar matė gulintį sužeistą kariūną Vinčą Stašelį. Kuopos jaunesnieji karininkai surinko pakrikusią kuopą ir nusiuntė du šaulius paimti kpt. E. Noreikos. Grįžę šauliai pranešė, kad kpt. E. Noreika negyvas, o kūno negalėjo paimti, nes buvo smarkiai apšaudomi. Remiantis kuopos leitenanto raportu, kpt. E. Noreika įsakė leitenantui „likti prie kompanijos ir neduoti jiems bėgti atgal, o jį nuėję pirmyn, ir aš supratau, kad jisai pradėjo šaudyti iš kulkosvaidžio. Kulkosvaidis, matomai, neveikė iš priežasties sušlapimo kaspino ir nutilo. <...> kas tai pranešė, kad „vadas sužeistas“. Tuomet įsakiau šauliams, kad eitų ir atneštų, bet niekas nenorėjo eiti, galų gale atsirado vienas ir dar kitas šaulys, kurie sutiko atnešti ir nuėję. Jie buvo smarkiai apšaudomi ir sugrįžę pranešė, kad jau nebegyvas, tik pagriebė karabiną, kurį atnešė. Toliau buvo perduota, kad yra keletą šaulių užmuštų, ir išgirdę tą pranešimą šauliai pradėjo bėgti atgal Neigofo [Naujadvario] link, iš kur buvo girdėti riksmi „mumis pražudė!“ ir jau jokia būdu negalima buvo sutvarkyti [kuopos]“. Kitą dieną pasiųsti kariūnai kpt. E. Noreikos ir kariūno V. Stašelio kūnus rado pas vietos gyventoją. Kūnai buvo nugabenti į Sendvarį, vėliau – į miestą. Po kautynių paaiškėjo, kad keli žvalgai pateko į nelaisvę. Prancūzai belaisvius tardė, bet elgėsi su jais gerai – vaišino degtine, pamaitino, davė antklodžių.

Sėkmingiau prie Klaipėdos miesto puolimo prisidėjo I grupės 4-oji kuopa, kurios branduolį sudarė 5-ojo PP kariai, vadovaujami kpt. P. Strielniko. Sausio 15 d. 2:30 val. 4-oji kuopa gavo įsakymą 3:30 val. pradėti Sendvario puolimą. Šiuo tikslu apie 2:50 val. 15-a kuopos karių buvo išsiųsti su užduotimi pulti Sendvarį iš šiaurinės pusės. Likusiems kuopos kariams buvo duotas įsakymas demonstratyviai veikti į pietus nuo Sendvario, palei plentą, ėjusį iš Klaipėdos link Rimkų. Veikti kariai pradėjo sutartinai, iššovus raudoną signalinę raketę. Tačiau iš šiaurės pusės Sendvarį puolę „sukilėliai“ dėl tamsos ir prasto oro (smarkios pūgos) pateko į kulkosvaidžių ugnį. Iš 15 kovotojų 5 žuvo, 1 sužeistas, tačiau likusieji 9 įsiveržė į Sendvarį ir, mėtydami rankines granatas, privertė priešą

pasiduoti. Į nelaisvę pateko 34 kovotojai (tarp jų prancūzų karininkas, 6 kariai ir 25 žandarai), buvo paimti 4 kulkosvaidžiai. Apie 4:00 val. Sendvaris buvo visiškai užimtas ir tapo atsparos punktu Klaipėdos puolimui. Plačiau Sendvario puolimo ir užėmimo epizodą prisiminimuose aprašo operacijos dalyvis Alfonsas Žiedas.

Plačiai žinomas, daugelio vadų, tarp jų ir Lietuvos kariuomenės, kartotas bei perfrazuotas posakis, kad „geriau turėti avinų kariuomenę, liūto vadovaujamą, negu liūtų kariuomenę, avino vadovaujamą“. Sausio 15 d. 6:00 val. kpt. M. Kalmantas pajėgos pasiekė Rimkų geležinkelio stotį, ten atjojęs karininkas iš I grupės štabo pranešė, kad Sendvaris užimtas, o Smeltės nepavyko užimti, nes gynėjai įsitvirtinę. Buvo baiminamasi, kad „sukilėliams“ toliau puolant prancūzai gali kontratakuoti kairiajame sparne, ir grės apsupimas. Todėl buvo įsakyta pradėti puolimą ir II grupė išsiuntė žvalgus. Kaip tik tuo metu pagerėjo oras ir kariai, išėję iš Rimkų, tolumoje pamatė Klaipėdą. Pasiekus Gedminų dvarą, prasidėjo smarkus apšaudymas iš miesto gynėjų pusės, o priartėjus prie Naujadvario buvo aptikta I grupės kuopa (galima spėti jo tai buvo I grupės 6-oji kuopa), kurios karininkai nupasakojo padėtį. Kpt. Mykolas Kalmantas nusprendė pulti Smeltę. Išskleidus pajėgas kautynėms, pradėta artėti prie Smeltės, priešas atidengė ugnį, „sukilėliai“ atsakė lengvųjų kulkosvaidžių, nes sunkiujų neturėjo, ugnimi, bet, anot vado, „labiausiai spaudimą darėme ne ugnimi, o judesiu ir puolant visu savo grupės frontu perbėgimais vis pirmyn, už nekurio laiko mes pajutome priešų traukimąsi. Tuoj buvo pasiekti priešų įsitvirtinimo apkasai, kur radome pametus guminius ploščius, neiššaudytus šovinius ir kitas smulkias reikmenis, kurios man parodė, kad priešas traukiasi paskubom ir kad toks momentas geriausias siekti savo tikslo, todėl visą laiką einant traukiančiosi priešų sprandais mes užėmėm priemiestį Schmetz ir dvarą Rumpischken“. Smeltės puolime dalyvavo ir ltn. I. E. Kraunaičio vadovaujamas raitelių būrys, kuris nuginklavo prancūzų pėstininkų būrį, išsiklusį apkasus kapinėse.

Prie Rumpiškių kpt. M. Kalmantas sutiko savo I rinktinės 1-ąją kuopą, kuri buvo užėmusi barą dešiniau. II grupės vadas savo kuopai įsakė prisijungti ir atsisakė vykdyti I grupės vado įsakymą žygiuoti į Sendvarį. I grupės karininkui kpt. M. Kalmantas pranešė, kad jis nepavaldus mjr. J. Išlinskui ir kad „pulsiu savo atsakomybe Klaipėdą, nes tik dabar randu galima geriausią momentą imti Klaipėdą, kada priešas traukiasi“. Puolimą II grupė pradėjo apie 10:00 val. Duomenys apie padėtį prancūzų pusėje iš esmės patvirtina kpt. M. Kalmantas asmenine iniciatyva priimtą sprendimą buvus teisingą, nes, uždelsus ir

suteikus laiko prancūzams atsitraukus persigrupuoti, galėjo nutikti taip, kad jie būtų įsitvirtinę palei Danės upę (apie šį sumanymą rašoma tolesniame šio skyriaus tekste).

II grupė tęsė puolimą. Miesto gatvėse „sukilėliai“ buvo apšaudomi nuo namų stogų ir per langus, nors, vado teigimu, miesto civiliai gyventojai draugiškai pasitiko „sukilėlius“. Dėl apšaudymo grupės pajėgos pasklido po miesto gatves. Nustačius, kad prieš pajėgos telkiasi Prefektūroje, kuri buvo ginama stipria flankuojančia ugnimi iš priedangų, visiems kuopų vadams buvo įsakyta supti Prefektūrą. Puolimo metu žuvo keli „sukilėliai“, todėl veikti reikėjo greitai, kad „nepultų mūsų moralės jėgos“. Kpt. M. Kalmantas greitai susirado ltn. V. Burokevičių (Šepetį), kuris buvo sutelkęs būrį kovotojų ir įsakė rasti mažiausiai apšaudomą ruožą bei „prislinkti prie Prefektūros namo ir greičiausiu laiku granatomis išmušti iš to namo ten esantį priešą. Neužilgo karininkui Šepečiui pasisėkė prisarti prie namo ir mesti keletą granatų, tuo pat laiku iš kitos pusės buvo pastatyti ant namų stogų lengvi kulkosvaidžiai, kurie atidengė ugnį į Prefektūros langus. Po sustiprintos kulkosvaidžių ir granatų ugnies prieš ugnis buvo nuslopinta ir veikiai pasirodė iš Prefektūros lango balta vėliava. Šis drąsus žygis karininkui Šepečiui /leitenantui Burokevičiui/ ir keliems sukilėliams kainavo gyvybes, bet per jų aukas į Prefektūrą apie 13:30 val.“ Pastate gynėsi apie 80 prancūzų kareivių, keli karininkai ir Ž. G. Petisnė, kurie tuoj buvo nuginkluoti. Prefektūros puolimo metu žuvo ir ltn. I. E. Kraunaičio vadovaujamo raitelių būrio kavaleristas, 1-ojo husarų pulko eil. Jonas Simonavičius.

Puolimą dėmesio atitraukimu parėmė ir kiti „sukilėlių“ padaliniai. Sausio 15 d. 2:00 val. I grupės 1-oji kuopa vėl gavo analogišką įsakymą (kaip ir 14 d. naktį), kad 4:00–5:00 val. abiejuose sparnuose prasidės puolimas, o kuopa turi ugnimi remti ir atitraukti miesto gynėjų pajėgų dalį. Puolimas prasidėjo laiku ir sėkmingai, auštant prieš ugnis aprimo, iš miesto girdėjosi šaudymas ir granatų sprogdimai. 1-osios kuopos žvalgai galėjo priartėti prie abiejų tiltų ir nebuvo niekieno apšaudomi. Negaunant jokių nurodymų, kpt. J. Astupėno iniciatyva sausio 15 d. 9:00 val. 1-ojo ir 3-iojo užtvarų būriai užėmė abu tiltus. Apie tai buvo pranešta štabui, iš kurio atėjo įsakymas sulaukus 50 šaulių pastiprinimo eiti į miestą ir iš dešiniojo kranto užimti ten buvusius du tiltus per upę. Šauliai atvyko 10:15 val., ir kuopa pradėjo vykdyti užduotį. 3-iasis būrysėjo gatve palei Danės upę (Danės g.), 25 šauliai buvo pasiųsti užimti geležinkelio stoties, o kpt. J. Astupėnas su 90 kovotojųėjo Liepų gatve trimis grupėmis kas 300 metrų. Į miesto kapines buvo pasiųsti žvalgai, apskritai Lietuvos kariai pasipriešinimo nesutiko, o priėję tiltus sutiko 3-iąją kuopą, kuri „šiek tiek žmoniškiau atrodė ir nebuvo pakrikusi“. Kpt. J. Astupėno teigimu, „stotyje žmonių daug,

pas visus ūpas pakilęs, sulig jų pranešimu, prancūzai su žandarais pasitraukę į kareivines. Valkiojos daug kareivių, ir nei vienas iš jų nežinojo, kur jų vadai ir ką jie turi daryti toliau“. Kuopos vadas tiltų apsaugai paliko po 10 žmonių su kulkosvaidžiais, o su likusiomis pajėgomis užėmė šiaurinę miesto dalį nuo Danės upės iki geležinkelio linijos,ėjusios į uostą (taip nepaliečiant kitapus geležinkelio buvusių kareivinių). Sausio 15 d. 23:00 val. kuopos vadas gavo įsakymą į jo kontroliuojamą miesto dalį pasiųsti patrulius, o likusius karius vesti į Pramonės ir prekybos rūmus (vok. *Handelskammern*) nakvynės, 16 d. kuopa išvyko į Naujadvarį, o 17 d. – į Kauną. Sausio 15 d., apie 6:00–7:00 val., į Sendvarį atvyko pastiprinimas, kita kuopa, kuri kartu su ten buvusia 4-ąja kuopa puolė Klaipėdą. Kairiau šių pajėgų veikė II rinktinės padaliniai. Užėmus miestą, apie 17:00 val., 4-ajai kuopai buvo įsakyta grįžti į Sendvarį, kur ji stovėjo iki sausio 17 d.

Siekdami atskleisti kitos kovojusios pusės padėtį, pateiksime kol kas neidentifikuoto prancūzų karininko pasakojimo ištrauką:

„Kautynės prasidėjo sausio 15 d., 8:30 ryto. Vis garsesni ir dažnesni šūvių garsai atsklido virš miško šiauriniame gynybos sektoriuje. Atrodo, kad priešas žymiai priartėjo. Kiekvienas šaulys [prancūzų bataliono – V. J.] užėmė savo postą ir pasiruošė atidengti ugnį. Tuo tarpu girdisi jau ir šūviai iš šiaurės rytų. Slenka minutės, bet gynėjai vis dar nemato jokio priešo judėjimo. Tarp 9:30 ir 10 valandos, jau labiau aiškiai girdisi šautuvų tratėjimas iš pietų. Šiaurinio ir rytinio sektoriaus gynėjai suspausta širdimi suprato, kad kpt. M. Vaucaire ginamas sparnas yra puolamas stiprių priešų pajėgų. Kautynės tęsiasi. Pagaliau kpt. M. Vaucaire, pasinaudodamas privačiu telefonu, skambina komendantui ir jam praneša, kad jo sektorių priešas puola labai stipriomis pajėgomis ir, nežiūrint paplokščio tereno [Atvira vietovė, plynas laukas] ir smarkios į priešą šaulių ugnies, priešas pamažu veržiasi pirmyn. Kapitonas dar pabrėžia, kad jis pozicijas laikys tol, kol tik pajėgs. Blogiausiu atveju pasitrauksias link miesto pakraščio. Bet artėjo momentas, kad priešas jau taip priartėjo prie pietinės gynybos linijos, kad kpt. M. Vaucaire tikrai buvo priverstas skubiai pasitraukti į miesto pakraštį ir pradėti kautynes gatvėse. Ypatingai gatvių sankryžos buvo smarkiai apšaudomos. Viskas buvo mėginama, kad ko ilgiau atlaikius priešą. Kiekvienu kautynių pertraukos metu kpt. M. Vaucaire vis skambino komendantui ir jį informavo apie padėtį. Tačiau po 11:30 val. komendantas daugiau žinių nebegavo.

Kituose gynimosi baruose, išskyrus kelis priešo klaidinimo tikslu daromus puolimus, padėtis buvo palyginamai rami. Kadangi komendantas nebeturėjo jokių rezervų pietiniam sparnui, tai jis tikėjosi apginti bent šiaurinę Klaipėdos miesto dalį. Buvo galima mėginti gintis palei Danės upę prieš iš pietų besiveržiantį priešą. Į miestą pasiūsti žvalgai signalizavo, kad sukamasis Biržos tiltas atsuktas, o pakeliamasis Karlo tiltas pakeltas. Abu tiltai dar neužimti ir šiaurinėj miesto dalyje jokio priešo nesutikta.

Kaip tik tuo momentu, kai komendantas susiriša su šiaurinio sektoriaus leitenantais ir nori jiems duoti naujų nurodymų, suskamba telefonas. Kpt. M. Vaucaire iš aukštojo komisaro būstinės praneša, kad kautynės esančios baigtos ir kad tarp komisaro ir užpuolikų vado prieita prie susitarimo. Iš prancūzų pusės turima du negyvus ir sužeistų. Sužeistieji būsiantys patalpinti vietinėje ligoninėje, o likusieji šauliai su visais ginklais sugrįšiantys į kareivines.

Kas atsitiko? – visi klausia. Pasirodo, kad kpt. M. Vaucaire, negalėdamas daugiau atlaikyti priešo viržimosi į miestą, įsakė savo daliniams pasitraukti ir vykti ginti komisaro būstinę ir misijos narius. Jis dabar jau apytikriai žinojo priešo pajėgumą, nors puolimo tikslas jam dar nebuvo žinomas. Tad kova savo kulminacijos tašką ir pasiekė ties komisaro pastatu. Šauliai kovėsi gatvėse ir šaudė iš langų. Gatvėje kulkosvaidį aptarnaujantis šaulys buvo vietoje nukautas. Krito negyvas ir kitas. Priešas užėmė artimų namų langus, o kai kur net ir stogus. Jo būriai, puldami prefektūrą, turėjo ypatingų nuostolių. Vienas, mūsų akimis žiūrint, jų vyresnysis, mirtinai sukrito prieš prefektūros durim. Vienam mūsų šaulių kulka suplėšė net šautuvo buožę!..

Priėjo momentas, kada pradėjo rasti ir amunicijos trūkumas. Pagaliau beliko tik nuogu durklu eiti prieš puolantį priešą, kuris ne tik viršijo mus savo skaičiumi, bet ir savo amunicijos atsargomis. Tokiu kritišku momentu kpt. M. Vaucaire buvo pašauktas pas aukštąjį komisarą Petisne ir užklaustas nuomonės apie padėtį. Kapitonas aiškiai pasakė, kad pozicijos ilgiau nebeįmanoma laikyti. Tuo pačiu momentu kulka pramušė komisaro kabineto langą ir atsimušė į lubas. Tada komisaras liepė pro langą iškelti baltą drobę, o kpt. M. Vaucaire įsakė savo šauliams visus šautuvų užraktus užkasti prie pastato esančiame mažame sodelyje. Po to kapitonas išėjo ir atsistojo prie pastato svarbiausio įėjimo, kur jį jau pasitiko vidutinio amžiaus žmogus. Jis davė suprasti, kad jis esąs būrių vadas.“

Po pokalbio su Ž. G. Petisnė „dabar visi suprato, kad anie apginkluoti būriai buvo niekas kitas kaip reguliarios Lietuvos armijos daliniai, persirengę civiliais drabužiais, kad pavaizduotų Klaipėdos krašto gyventojų sukilimą. Karininkai ir puskarininkiai nešiojo ant rankų raiščius, kuriuose buvo atžymėtas jų laipsnis. Ypatingai į akis krito trys spalvos – balta, žalia ir raudona...“. Po derybų tarp prancūzų ir lietuvių tos pačios dienos vakarą prancūzams gražinti ginklai, belaisviai paleisti. Tolesnių derybų metu buvo nustatyta neutrali zona, į kurią neturėjo teisės kištis lietuviai ir kurios negalėjo palikti ginkluoti prancūzai. Kpt. M. Kalmantas į nelaisvę paėmė 63 prancūzų karius ir Ž. G. Petisnė.

Remiantis šia prisiminimų ištrauka (kaip teigiama, paremta prancūzų bataliono dokumentais, saugomais Nansi mieste), matyti, kad iš esmės Lietuvos ir Prancūzijos karių pasakojimai koreliuoja, tik kai kur nesutampa laikas. Be to, atskleidžiamas prancūzų gynybinis sumanymas ir planai jau operacijos metu gintis palei Danės upę. Jei prancūzai būtų spėję persigrupuoti ir užimti naujas pozicijas ant upės kranto, padėtis būtų kardinaliai pasikeitusi. Taip būtų išsaugotas placdarmas, laimėta laiko ir galimybė iš jūros sulaukti pastiprinimo. Taigi prie Lietuvos karinės operacijos sėkmės prisidėjo ne tik lietuvių karininkų iniciatyvumas, bet ir šiokia tokia sumaištis bei komunikacijos stoka prancūzų pusėje. Stebina ir prancūzų apsisprendimas, turint labai minimalias pajėgas, ginti visą miestą, o ne iš karto susitelkti į strateginio placdarmo gynybą. Tam, tikėtina, įtakos turėjo informacijos stoka ir padėties neapibrėžtumas, kol Prancūzijos vadovybė neturėjo patikimos informacijos, su kuo susidūrė ir kokio dydžio bei parengties tai pajėgos. Sausio 15 d. ryto kautynės pietiniame sparne atskleidė, kad tai gausios, organizuotos ir karinį parengimą turinčios pajėgos, bet persigrupuoti ir užimti naujas pozicijas nespėta. Lietuviams, turintiems kiekybinę persvarą, pavyko sukurti netikrumo aplinką ir kurį laiką maskuoti savo ketinimus, klaidinti priešininką. „Sukilimo“ dalyvis A. Žiedas atsiminimuose rašo: „jeigu Petisnė lauktoji pagalba – du karo laivai naikintojai [nors į Klaipėdą sausį–vasarį atplaukė ir stovėjo šeši Antantės karo laivai: britų kreiseris *Caledon*, du citatoje minimi prancūzų torpediniai laivai *Algerien* ir *Senegalais*, Klaipėdos link plaukė kreiseris *Voltaire*, o jūroje stovėjo du transporto laivai *Allette* ir *Oise*] – būtų pasirodę Klaipėdos vandenyse bent dieną anksčiau, tai Klaipėdos krašto istorija galėjo išsivystyti Lietuvai labai nelaiminga linkme. Tačiau sukilimą lydėjo laimė“.

Prancūzai aktyviai priešinosi Klaipėdos mieste ir jo prieigose, todėl daugiausia sunkumų lietuviams sukėlė paties miesto puolimas. Viso operacijos metu Žuvo 12 lietuvių „sukilėlių“, 2 prancūzai (Albert Valentin Patureau (Alberas Patiuro) ir Albert Bon (Alberas

Bonas) ir 1 vokiečių žandaras (Franz Juschka). Vienas prancūzų šaulys sužeistas po mūšio prie prefektūros buvo gydomas ligoninėje, jam buvo amputuota koja, bet išgelbėti gyvybės nepavyko. Žuvusiųjų sąrašė yra šios lietuvių pavardės: Karo mokyklos kpt. E. Noreika, kariūnas V. Stašelis, 8-ojo pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidoto pulko ltn. V. Burokevičius, Karo milicijos mokyklos eil. Vincas Vilkas, 1-ojo husarų pulko eil. J. Simonavičius, 5-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio pulko eiliniai Adolfas Viliūnas ir Povilas Trinkūnas, 8-ojo pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidoto pulko eil. Jonas Petkus, šauliai Flioras Lukšys, Povilas Jasaitis, Jonas Plekštys, Antanas Ubavičius. Sausio 20 d. Klaipėdos miesto kapinėse palaidoti šauliai F. Lukšys, J. Plekštys ir A. Ubavičius. Kiti žuvusieji palaidoti Kėdainiuose ir Kaune, nes buvo siekiama nuslėpti Lietuvos kariuomenės karių dalyvavimą. Žuvusieji buvo kilę iš skirtingų Lietuvos regionų: Skuodo, Kupiškio, Panoterių, Babtų, Seirijų, Klovainių, Tauragnų, Surviliškio, Krekenavos, Tirkšlių valsčių, Kauno miesto ir Vilkaviškio apskrities. Taigi tarp žuvusių „sukilimo“ dalyvių nematome nė vieno, kilusio iš Mažosios (Prūsijos) Lietuvos. Miesto šturmo metu nukentėjo ir civiliai gyventojai. Smeltėje į krūtinę buvo sužeista trylikametė Lotte Buskies, ji dėl sunkaus sužeidimo mirė 16 d. Mieste į galvą buvo sužeistas Prekybos banko (*Handelsbank*) direktorius *Maxas Großas jam žvelgiant* per langą. Dėl sužeidimo jis ligoninėje, naktį iš sausio 15 į 16 d. mirė. Sausio 15 d. po pietų mieste netikėtas šūvis pakirto Maxo Nafthalio medienos kompanijos darbininką Maksą Sprogi (Max Sprogies).

„Sukilėlius“ netiesiogiai – savo buvimu pasienyje – rėmė ir Lietuvos kariuomenė. Papildomos reguliariosios kariuomenės pajėgos prie Klaipėdos krašto sienos buvo pradėtos telkti 1923 m. sausio 12 d., kai 7-ojo pėstininkų pulko vadas gavo įsakymą paruošti vieną batalioną ir kulkosvaidžių kuopą išvykti prie Klaipėdos krašto sienos. Sausio 17 d. 7-ojo pulko II batalionas, vadovaujamas kpt. Petro Tarasenos, iš Žaslių, o 2-ojo artilerijos pulko 2-oji lengvosios artilerijos baterija iš Kėdainių išvyko į Kretingą, daliniai paskyrimo vietą pasiekė sausio 18 d. Kretingoje bataliono arklius buvo nurodyta nuvesti į vietos gyventojų tvartus, tačiau įsakymas liko neįvykdytas, o kareiviai laikinai įsikūrė vagonuose. Sausio 22 d. kpt. P. Tarasena, persirengęs civiliais drabužiais, vyko į Klaipėdą, kur gavo įsakymą savo batalioną ir kartu buvusią bateriją iš Kretingos perkelti į strategiškai patogesnę vietą – Gargždus, kur batalionas atvyko sausio 23 d. Tą pačią dieną 2-oji lengvosios lauko artilerijos baterija įsikūrė Vėžaičiuose. Vasario 6 d. į Gargždus atvyko ir 2-oji haubicų baterija, kuriai vasario 19 d. buvo įsakyta grįžti atgal. 1923 m. vasario 20 d. 5:00 val. ryto Lietuvos kariniai daliniai pajudėjo į Klaipėdos kraštą, 9:00 val.

1-asis savanorių pulkas, husarų eskadronas, 7-ojo PP II batalionas ir 2-oji lauko artilerijos baterija susitelkė Sendvaryje, ir 11:00 val. rinktinė pajudėjo į Klaipėdą. Mieste būriavosi minios žmonių, o vidurdienį Teatro aikštėje įvyko karinis paradas. Giedant Lietuvos himną, virš buvusios Prefektūros pastato ir kareivinių vienu metu suplevėsavo Lietuvos trispalvės, nugriaudėjo iškilmingas artilerijos salius. Po iškilmių bataliono kariai, apsigyvenę gimnazijos sporto salėje, dalyvavo vakarienėje *Ryto* viešbučio (dabar Turgaus g. 3) salėje, arkliai buvo nuvesti į Klaipėdos miesto kareivinių arklides. Vasario 22 d. 7-ojo pėstininkų pulko vadas plk. ltn. Julius Čaplikas buvo paskirtas Klaipėdos įgulos viršininku, o jo pulko štabui ir ūkio daliai įsakyta nedelsiant vykti į Klaipėdą. Įsakymas įvykdytas vasario 26 d. Lietuviai įsitvirtino Klaipėdoje.

Šaltiniai:

Lietuvos centrinis valstybės archyvas

Literatūros sąrašas:

1. CHANDAVOINE, Isabelle. *Prancūzmetis Klaipėdoje ir kas po to (1920–1932)*. Vilnius, 2003.
2. GENIENĖ, Zita. ŽUKAS, Julius *Kova dėl Klaipėdos.1923*. Katalogas. Klaipėda, 2003.
3. JOKUBAUSKAS, Vytautas. *Netiesioginis poveikis ir Lietuvos karinis saugumas 1919–1940 m.* Klaipėda, 2019.
4. JOKUBAUSKAS, Vytautas. VAREIKIS, Vygantas. Lietuvos šaulių sąjungos XX rinktinė 1923-1939 metais. Klaipėda, 2016.
5. *Klaipėdos dvarai*. Sud. Kęstutis DEMERCKAS. Klaipėda, 2005.
6. *Klaipėdos kraštas 1920–1924 m. archyvinuose dokumentuose* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. IX). Sud. Silva POCYTĖ. Klaipėda, 2003.
7. *Kova dėl Klaipėdos: įvykiai ir žmonės*. Sud. Zita GENIENĖ, Vygantas VAREIKIS. Klaipėda, 2013.
8. *Prancūzai Klaipėdoje 1920-1923. Les Français a Klaipėda. 1920-1923*. Katalogas. Sud. Zita GENIENĖ, Sigutė VAIČIŪNIENĖ. Klaipėda, 2007.
9. TATORIS, Jonas. *Senoji Klaipėda*. Klaipėda, 1994.
10. VAIDOTAS, Edvinas. 1923 m. Lietuvos karinė akcija Klaipėdos krašte. *Vytauto Didžiojo karo muziejus 2013 metais: almanachas*. Kaunas, 2014, p.16-41.
11. VALSONOKAS, Rudolfas. *Klaipėdos problema*. Klaipėda, 1932.
12. VAREIKIS, Vygantas. *Klaipėda XX amžiuje*. Klaipėda, 1993.
13. VAREIKIS, Vygantas. Klaipėdos krašto užėmimas. In *1923 metų sausio įvykiai Klaipėdoje* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. IV). Sud. Alvydas NIKŽENTAITIS. Klaipėda, 1995, p. 35–40;
14. VAREIKIS, Vygantas. 1923 metų Klaipėdos krašto sukilimo kontroversijos. In *Klaipėdos kraštas 1920–1924 m. archyvinuose dokumentuose* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. IX). Sud. Silva POCYTĖ. Klaipėda, 2003, p. 23–53;

15. VAREIKIS, Vygantas. Sukilėliai, šauliai, savanoriai. In *Nauji požiūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XVII). Sud. Silva POCYTĖ, Vasilijus SAFRONOVAS. Klaipėda, 2008, 191–202.
16. ZEMBRICKIS, Johanas. *Klaipėdos karališkojo Prūsijos jūrų ir prekybos miesto istorija*. III tomas, 2002.
17. ZEMBRICKIS, Johanas. *Klaipėdos apskrities istorija*. III tomas. Klaipėda, 2011.
18. ŽALYS, Vytautas. *Kova dėl identiteto: Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923–1939 m. = Ringen um Identität: Warum Litauen zwischen 1923 und 1939 im Memelgebiet keinen Erfolg hatte*. Lüneburg, 1993.
19. *1923 metų sausio įvykiai Klaipėdoje* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. IV). Sud. Alvydas NIKŽENTAITIS. Klaipėda, 1995.
20. *1923 -ieji: Klaipėdos prijungimas prie Lietuvos: dalyviai ir jų liudijimai*. Dokumentų rinkinys. Sud. Vasilijus SAFRONOVAS. Klaipėda, 2022.

Maršrutas nr.1.

Maršrutas apima svarbiausius 1923 metų Klaipėdos operacijos taškus Klaipėdos mieste.

Maršruto pradžios vietas galima pasirinkti individualiai.

Maršruto pobūdis: dviračiu, pėsčiomis

Maršruto trukmė – iki 2.5 valandos.

Pradžia – Sendvaris (Mokyklos gatvė 33, Tilžės gatvė 49))

Pabaiga – Klaipėdos universitetas/Kareivinės (H. Manto gatvė 84)

Sendvaris - Rumpiškės dvaras- Tilžės g.13 – Jono kalnelis- Turgaus g.3 - Prefektūra – Teatro a. - Pilies tiltas- Rotušė - “Viktorijos” viešbutis - Dangės krantinė - Biržos tiltas / “Arka”/Dangės skveras – Liepų g. – Senosios kapinės/paminklas “Žuvusiems už krašto laisvę“ - S. Nėries gatvė- Geležinkelio stotis – Klaipėdos universitetas/Kareivinės

1.1.

Pradžia – Prefektūra (Sukilėlių gatvė 8)

Pabaiga – Klaipėdos universitetas/Kareivinės (H. Manto gatvė 84)

Prefektūra – Turgaus a.- Pilies tiltas- Rotušė- “Viktorijos” viešbutis - Dangės krantinė - Biržos tiltas / paminklas “Arka” / Dangės skveras– Liepų g. – Senosios

kapinės/paminklas “Žuvusiems už krašto laisvę” – Vytauto Didžiojo gimnazija – H.Manto gatvė (I.Simonaitytės viešoji biblioteka)– Klaipėdos universitetas/Kareivinės

Maršrutas nr.2.

Maršrutas apima svarbiausius 1923 metų Klaipėdos operacijos taškus Klaipėdos miesto priemiesčiuose – buvusiuose dvaruose ir gyvenvietėse.

Maršruto pradžios vietas galima pasirinkti individualiai.

Maršruto pobūdis: dviračiu, automobiliu, atskiros atkarpos nuo Sendvario iki Klaipėdos universiteto - pėsčiomis

Maršruto trukmė - neribota.

2.1.

Pradžia – Rimkų geležinkelio stotis

Pabaiga – Klaipėdos universitetas

Maršruto trukmė - neribota.

Rimkai – Naujadvaris (Šilutės pl.35) – Gedminai (Statybininkų g. 2) – Smeltė (Strėvos g. 10) – Rumpiškė (Paryžiaus Komunos g. 12) - Sendvaris (Mokyklos g. 33, Tilžės g. 49) - Bachmano dvaras (Jaunystės g. 22-24) – Luizės dvaras (Liepų g. 75) - Joniškė (Mokyklos g. 18A).

Tilžės g. 13 /Jono kalnelis- – Turgaus g.3 (Queen Amber) – Prefektūra (Sukilėlių g. 8) – Teatro a.- Pilies tiltas- Rotušė- “Viktorijos” viešbutis - Dangės krantinė - Biržos tiltas /paminklas“Arka”/Dangės skveras - Liepų g.10 (“Luminor” bankas) – Senosios kapinės/paminklas “Žuvusiems už krašto laisvę“- Geležinkelio stotis – Klaipėdos universitetas/Kareivinės

2.2.

Pradžia – Rimkų geležinkelio stotis

Pabaiga – buvęs Prefektūros pastatas (Sukilėlių g.12).

Maršruto trukmė - neribota.

**Rimkai - Naujadvaris - Gedminai – Smeltė - Rumpiškė – Sendvaris - Tilžės g. -
Turgaus g.- Turgaus a.- Prefektūra**

Taškas nr.1. Rimkai (Carlsberg). Rimkų geležinkelio stotis. Maršruto nr. 2 pradžia.

Rimkai - nedidelė gyvenvietė į kurią buvo inkorporuotas Mažosios Žardės dvaras su neblogai išlikusia senųjų pastatų struktūra. Rimkai įgijo svarbesnę reikšmę kai 1875 metais iš Pagėgių į Klaipėdą buvo užbaigta geležinkelio linija. Rimkai tapo paskutine geležinkelio stotele iš Šilutės pusės prieš Klaipėdą. Tokiu būdu Rimkai susiformavo apie geležinkelio stotį susijungus kelioms gyvenvietėms ir dvarams. Pirmojo pasaulinio karo metais 1915 m. kovo mėn. pabaigoje vokiečių dalys iš Šilutės ir Priekulės nuo Rimkų pradėjo miesto puolimo, siekdamas išvyti rusų dalis.

Ypatingosios paskirties rinktinės II grupės vadovaujamos kpt. Mykolo Kalmanto (slap. Bajoras) uždavinys buvo kontroliuoti svarbesnius punktus aplink Pagėgius ir užimti tiltus per Nemuną prie Tilžės.

Sausio 12 d. M. Kalmantas telefonu iš „sukilėlių“ štabo viršininko kpt. J. Tomkaus gavo įsakymą išsiųsti vieną kuopą į pagalbą I grupei. Grupės vadas sudarė dvi kuopas ir, palikęs Pagėgiuose vieną kuopą, išvyko į Klaipėdą per Šilutę kartu pasiėmęs ir Martyną Jankų. Anot kpt. M. Kalmanto, II grupės 1-oji kuopa vyko autobusais, o II grupės 3-ioji kuopa – traukiniu. Šilutėje, III grupės štabe, kpt. M. Kalmantas susitiko su direktorijos pirmininku E. Simonaičiu. Šis nurodė jam į Klaipėdą nusiųsti tik vieną kuopą, o su kita grįžti į Pagėgius. Kpt. M. Kalmantas su II grupės 3-iaja kuopa grįžo į Pagėgius, o II grupės 1-oji kuopa automobiliais plentu išvyko į Klaipėdą.

Sausio 14 d. dėl pablogėjusios padėties Klaipėdoje, M. Kalmantas gavo įsakymą vykti į pagalbą I grupei. Šilutėje jis sudarė dvi kuopas (apie 200 kovotojų) ir traukiniu išvyko į Klaipėdą. Priekulėje paaiškėjo, kad geležinkelio linija yra sugadinta, tad jis su savo grupe apie 3 valandą pėsčiomis pajudėjo palei geležinkelio liniją Klaipėdos link.

Anot kpt. Mykolo Kalmanto: „išorinės sąlygos buvo labai bjaurios, šaltas ir drėgnas oras, menki drabužiai ir silpnas valgis, visgi sukilėlių ūpas buvo nepaprastai pakeltas <...>. Į Priekulę atvykom trečią valandą ryto <...> sudarius visapusišką žygio apsaugą tęsėm žygį plentu Šilutė–Klaipėda. Tokia bjauri naktis retai kada tepasitaiko: baisus vėjas, pusnys šlapiu sniegu, šaltis, blogas kelias nuolatos užneštomis sniego vietomis. Aiškiai nežinoma padėtis ir užduotis, o tarpe žygiuojančių jaunuolių, daugumoje nemačiusių nei mūšio, nei karo lauko, nei sunkių žygių, darė labai liūdną įspūdį į mus karininkus tokia padėtis. Viltis buvo tik dideliame visų pasiryžime arba žūti, arba laimėti. Sudarant II grupę Panevėžy ir renkant savanorius į 3 kuopas, vykstančias prie Klaipėdos, Pagėgiuose nuo visų šaulių buvo paimtas pasižadėjimas žodžiu, kad be kalbų pildys visus įsakymus savo viršininkų, o neišpildęs tokio įsakymo bus vietoje sušaudytas be teismo. Bet nereikėjo ir to pasižadėjimo, nes visų drausmingumas ir klusnumas stebino prityrusius kovose karius. Šį jaunuolių elgesį aš galiu tik išaiškinti nepaprasta tėvynės meile ir pilnu pasiaukavimu tautos gerovei“.

Rimkų geležinkelio stotį Klaipėdos operacijos dalyviai užėmė 1923 m. sausio 15 d. apie 6 valandą ryto, ten atjojęs karininkas iš I grupės štabo pranešė, kad Sendvaris užimtas, o Smeltės nepavyko užimti, nes gynėjai smarkiai įsitvirtinę. Buvo baiminamasi, kad „sukilėliams“ toliau puolant prancūzai gali kontratakuoti kairiajame sparne, tad gali grėsti „sukilėlių“ dalių apsupimas. Buvo įsakyta pradėti puolimą ir II grupė išsiuntė žvalgus. Kaip tik tuo metu pagerėjo oras ir kovotojai, išėję iš Rimkų, tolumoje pamatė Klaipėdą.

M. Kalmantas raporte rašė: „viesulas nurimo, oras išsiblaivė ir išėjus iš Karlsbergo tuojaus pasimatė Klaipėdos miestas. Priėjus folvarką Kl. Götzhöfen [Mažieji Gedminai, Gedminų dvaro priklausinys. Nuo 1923 m. vietovė vadinta Žardininkais. Mažųjų Gedminų sodyba buvo dabartinėse Klaipėdos miesto ribose, prie dab. Šilutės pl. ir Debreceno g. sankryžos] pasigirdo sustiprintas priešų šaudymas iš kulkosvaidžių ir šautuvų. Prisiartinus prie Neuhoferadome I grupės atsitraukusią kuopą. Iš pasikalbėjimo su tos kuopos karininkais man paaiškėjo: kad sunkiausia padėtis yra kairiam sparne rajone Schmeltz, kad Althofas užimtas, kad priešas labai įsistiprinęs Schmeltz grasina mūsų kairiam sparnui. Gavęs šias žinias priėjau išvados, kad reikia greičiau veikti kryptimi kur yra didesnis pavojus. Todel nusprendžiau su savo grupe pulti Schmeltz ir žūt būt išvyti iš ten priešą“.

Iš Rimkų M. Kalmanto grupė pasuko Naujadvario link, o nuo jo - užimti Smeltės priemiestį.

Literatūra:

ELERTAS, Dainius. Karlsbergo dvaras, Mažosios Žardės dvaras. In. *Klaipėdos dvarai*. Sud. Kęstutis DEMERECKAS. Klaipėda, 2005, p.140-144.

JOKUBAUSKAS, Vytautas. *Netiesioginis poveikis ir Lietuvos karinis saugumas 1919–1940 m.* Klaipėda, 2019, p.42-44.

VAIDOTAS, Edvinas. 1923 m. Lietuvos karinė akcija Klaipėdos krašte. *Vytauto Didžiojo karo muziejus 2013 metais: almanachas*. Kaunas, 2014, p. 23.

Taškas nr. 2. PC „Banginis“, Šilutės pl. 35.

Naujadvaris (Neuhof) dvaras (kartais vadinamas Gendrališke) pietinėje Klaipėdos dalyje buvo įkurtas XVI a. Prūsijos hercogo Albrecho iniciatyva kaip gyvulininkystės ūkis. XVII a. galutinai susiformavo dvaras kuris pelkėtomis vietomis jungėsi su Gedminių dvaru. XVIII a. čia buvo Klemiškei priklausantis palivarkas – Gendrališkė. Kadangi dvaras turėjo daug pievų, o žemės čia nebuvo derlingos pagrindinė veikla buvo gyvulininkystė. Dvare buvo auginamos avys, karvės, mėsiniai galvijai. 1844 m. buvo nutiestas kelias iš Klaipėdos į Naujadvarį. 1907 m. duomenimis dvaras turėjo 133 ha dirbamos žemės, 3 ha pievų, o su kelias ir sodyba plotas sudarė 120 ha. XX. a. pradžioje vyko ūkio modernizavimas ir melioravimas, o dvaro ekonomikoje dominavo pieno produktai, kurie buvo teikiami į Klaipėdą. Pirmojo pasaulinio karo metais rusų puolimo metu prie Naujadvario vyko mūšiai, o aplinkinių vietų gyventojai pasitraukė į Klaipėdos miestą.

1972 metais buvusio Naujadvario vietoje buvo pastatytas kojinių fabrikas, kuris čia veikė iki 1992 metų. Šiuo metu šioje vietoje stovi PC „Banginis“ ir kiti prekybos ir paslaugų objektai.

Naujadvaris buvo strateginis taškas, viena svarbesnių dominuojančių aukštesnių vietų prie Klaipėdos, Be to pro Naujadvarį ėjo 1853 metais nutiestas plentas iš Klaipėdos į Šilutę, pro dvarą buvo galima vykti Gargždų link, netoli ėjo ir geležinkelio linija.

Klaipėdos operacijos metu Naujadvario teritorijoje vyko keli susirėmimai tarp prancūzų ir lietuvių dalinių.

Puolimas dvaro laukuose buvo sunkus. Kpt. A. Strelnieko Kauno būrio šaulys A. Žiedas prisiminė žygio sunkumus: „Šautuvai buvo 1896 metų, užtaisomi su apkaba, kuri lieka sandėlyje kol iššaudai visus penkis šovinius, paskui spyruoklės išmetama. Aš turėjau pilnas kišenes šovinių, bet tik vieną apkabą. Iššovus penkis šovinius, apkaba kažkur nuzvimbė, surasti ją sniege buvo beviltiška. Sugrubusiomis nuo šalčio rankomis mėginau

užtaisyti šautuvą pavieniu šoviniu, bet nieko neišėjo. Kišenėje buvo likusi viena granata. Durtuvo prie šautuvo nebuvo...tad, praktiškai aš, kaip ir mano draugai, likome beginkliais. “

1923 m. sausio 12 d. II grupės vadas Mykolas Kalmantas (Bajoras) Pagėgiuose gavo įsakymą išsiusti vieną kuopą į pagalbą I grupei. Grupės vadas sudarė dvi kuopas ir palikęs Pagėgiuose vieną kuopą, išvyko Klaipėdos link. Viena kuopa išvyko autobusais, kita - traukiniu. Šilutėje M. Kalmantui sukilėlių Direktorijos pirmininkas E. Simonaitis nurodė į Klaipėdą nusiųsti tik vieną kuopą, o su kita grįžti į Pagėgius Sausio 13 d. 5:00 val. ryto II grupės vadas gavo informaciją, kad II grupės 1-oji kuopa naktį, nepastebėta Klaipėdos gynėjų, pervažiavo į prancūzų kontroliuojamą teritoriją į jų užnugarį ir įsivėlė į susišaudymą, kurio metu kuopa neteko vieno automobilio (kurį prancūzai nusitempė į kareivines ir rado jame karišką milinę), buvo sunkiai sužeistas vienas savanoris, o kuopos vadas ltn. J. Steikūnas sutrenktas. Kuopa atsitraukė į Naujadvarį. Telefonu kpt. M. Kalmantas įsakė vadovavimą kuopai perimti ltn. Viktorui Burokevičiui (slap. Šepetys), o abiem sužeistiesiems grįžti į Pagėgius.

Sausio 15 d. ryte į Naujadvarį atvykusi Mykolo Kalmanto vadovaujama grupė pasipildė I grupės kuopa ir pro Gedminių dvarą pradėjo ataką Smeltės link.

Literatūra:

ELERTAS, Dainius. DEMERECKAS, Kęstutis. Naujadvaris, Gendrališkė. *Klaipėdos dvarai*. Sud. Kęstutis DEMERECKAS. Klaipėda, 2005, p. 115-120.

ZEMBRICKIS, Johanas. *Klaipėdos apskrities istorija*. III tomas. Klaipėda, 2011, p. 80.

JOKUBAUSKAS, Vytautas. *Netiesioginis poveikis ir Lietuvos karinis saugumas 1919–1940 m.* Klaipėda, 2019, p. 42-44.

VAIDOTAS, Edvinas. 1923 m. Lietuvos karinė akcija Klaipėdos krašte. *Vytauto Didžiojo karo muziejus 2013 metais: almanachas*. Kaunas, 2014, p.23.

Taškas nr. 3. E. Balsio menų gimnazija, Statybininkų g. 2.

Gedminai, Gedminių dvaras (Goetzhofen).

Dvaro pavadinimas kilo nuo savininko Prūsijos kariuomenės pulkininko von Goetzeno pavardės (XVII a.). Žemės čia buvo pelkėtos, bet nusauginus tapo tinkamos ganykloms, tad pagrindinis verslas buvo gyvulininkystė. Nuo XIX a. vidurio dvarą pradėjo valdyti

angliškos kilmės Gubbų giminė. 1851 m. didžiąją Gedminių dvaro dalį įsigijo Carl'as Friedrich'as Gubba. Klaipėdos komercijos tarėjas Carlos Friedrichas Gubba yra Vilhelmo kanalo projekto palengvinusio medienos plukdymą aplenkiant Ventės ragą autorius. 1859 m. buvo pastatytas iki mūsų dienų išlikęs dvaro pastatas, aplink iškasti keli tvenkiniai, atsidaryta Trakėnų veislės žirgų, kurie buvo teikiami kariuomenei, veisimo stotis. Dvare veikė alaus bravoras. Dvaro žemės nebuvo derlingos dėl pelkėtų apylinės vietų. Apie 1900 m. čia buvo atidaryta pradinė mokykla.

XX a. pradžioje netoli Žardininkų kaimo, prie geležinkelio veikė dvarui priklausiusi garinė plytinė ir čerpių fabrikas teikę produkciją ir Klaipėdos miesto statyboms.

Pirmojo pasaulinio karo metais 1915 m. kovo mėn. Gedminių dvaro apylinkėse vyko intensyvūs mūšiai rusų puolimo metu, kurie puolė plačiu frontu nuo Joniškės iki Lypkių ir Gedminių palivarkų.

1919 -1923 m. Gedminių dvaro savininkas James Gubba palaikė laisvojo Klaipėdos miesto ir krašto idėją ir buvo priešiška nusiteikęs dėl Lietuvos planų Klaipėdos krašte.

Gedminių dvaro apylinkės iš esmės yra pasikeitusios, tačiau dvaro pagrindinis pastatas yra išlikęs - jame yra įsikūrusi Eduardo Balsio meno gimnazija. Taip pat yra išlikę dvaro tvenkiniai.

Klaipėdos operacijos metu šalia Gedminių dvaro, kuriame buvo nedidelė prancūzų ir juos palaikančių vokiečių savanorių grupė įvyko susišaudymas.

Ypatingosios rinktinės vadas J. Polovinskas (Budrys) 1923 m. sausio 13 d. vakare įsakė II grupės vadui Mykolui Kalmantui iš Šilutės „atsiųsti visus laisvus vyrus“ ir III grupės vadui Pagėgiuose palikti apsaugai kovotojų, o pačiam su pagrindinėmis pajėgomis skubiai atvykti į Gedminių dvarą ir užimti pozicijas, nes anot J. Polovinsko, jo pajėgos buvo per silpnos: *„visos mano jėgos tebuvo šešios kuopos, maždaug 680 žmonių. Kuopose pusė jų buvo moksleivių ir ūkininkų, patriotiškai nusiteikusių ir pasiryžusių, jei reikia, žūti, bet su labai mažu kariniu pasiruošimu“*. J. Polovinskas rašė, kad turi tik tris su puse kuopos *„kariškai išlavintų savanorių, o viena, pati geriausia, buvo pas Bajorą Pagėgiuose. Šilutėje buvo nedaug mūsų vyrų ir taip pat mažai patyrę. Abi tos grupės jau atliko savo užduotis“*.

Sausio 15 d. ryte į Naujadvarį atvykusi Mykolo Kalmanto vadovaujama grupė pasipildė I grupės kuopa ir pasiekė Gedminių dvaro dalį Mažųjų Gedminių sodybą (kai kurių dalyvių prisiminimuose minimas pats dvaras). Pasiekus šią vietovę, prasidėjo smarkus

apšaudymas iš miesto gynėjų pusės, o priartėjus prie Naujadvario buvo aptikta I grupės kuopa, kurios karininkai nupasakojo apie sunkią „sukilėlių“ padėtį Smeltėje. Kpt. M. Kalmantas nusprendė pulti Smeltės link.

Literatūra:

ELERTAS, Dainius. Gedminai. In. *Klaipėdos dvarai*. Sud. Kęstutis DEMERECKAS. Klaipėda, 2005, p.103-113.

ZEMBRICKIS, Johanas. *Klaipėdos apskrities istorija*. III tomas. Klaipėda, 2011, p.64-67.

JOKUBAUSKAS, Vytautas. *Netiesioginis poveikis ir Lietuvos karinis saugumas 1919–1940 m.* Klaipėda, 2019, p.43-44.

<http://www.krastogidas.lt/objektai/465-rumpiskes-dvaro-pastatas>

Taškas nr.4. Buvusios I Smeltės kapinės. Strėvos g. 10

Smeltė (Schmeltz), kuris buvo didžiausias Klaipėdos priemiestis (Bajoriškoji ir karališkoji Smeltė), šiandien yra suvokiamas kaip vienas ilgas darinys. XVII a. Kartuvių arba Gintaro pelkėje yra minimas Špitzhuto dvarelis su Smeltės kalva prie marių. XIX a. Smeltės priemiestyje buvo įsikūrę keli dvarai, kaimai, karališkieji kaimai, palei marias nuo XIX a. pradžios buvo vystoma medienos perkrova, veikė lentpjūvės, buvo įsikūrusios smuklės, gyvenamieji pastatai, mokyklos ir kiti objektai. XVII a. Karališkoji Smeltė pradėjo kurtis prie Smeltelės upelės žiočių, XIX a. pradžioje čia veikė keturios lentpjūvės, septynios karčiamos, gyveno apie 800 žmonių. XIX a. viduryje buvo suformuotas vieningas administracinis vienetas – Karališkasis Smeltės kaimas. Nuo XIX a. antros pusės, po Vilhelmo kanalo iškasimo, Smeltės priemiestis buvo iš esmės tapo pramoniniu Klaipėdos rajonu su rąstų sandėliavimo aikštelėmis, lentpjūvėmis, medienos apdirbimo įmonėmis ir fabrikais. Buvęs žvejų kaimelis galutinai nunyko. Smeltėje buvo kasamas smėlis ir žvyras, veikė cemento fabrikas, dirbo amatininkai (dailidės, siuvėjai, kepėjai ir pan.). XIX a. pabaigoje Smeltėje gyveno apie 5000 gyventojų, kurių didžioji dauguma buvo vokiečių kilmės. XIX a. pabaigoje visa marių pakrantės teritorija nuo Malūno vartų iki Smiltelės upelio buvo užimta medienos perdirbimo įmonių. Su miesto centru Smeltę jungė ilga Malūnų gatvė. Smeltėje buvo keturios kapinės. 1918 m. karališkoji Smeltė ir bajoriškoji Smeltė buvo prijungta prie Klaipėdos miesto. Po Pirmojo pasaulinio karo gyvenvietė nutrūkus medienos plukdymui Nemunu ir lentpjūvės patyrė nuosmukį.

1905 metais Smeltėje buvo pastatyta III neogotikinio stiliaus dviklasė mokykla (nekilnojamo kultūros paveldo objektas) išlikusi iki šių dienų (Nemuno g.145) XX a.

Smeltėje veikė keturios kapinės. Nė viena jų neišliko iki mūsų dienų. IV kapinės buvo dabartinėje Vakarų laivų gamyklos teritorijoje. II ir III Smeltės kapinės buvo Minijos g. 180.

Pirmojo pasaulinio karo metais 1915 m. kovo mėn. pabaigoje Smeltės apylinkėse vyko intensyvūs mūšiai – rusų pajėgos buvo nustumtos ir po mūšių Klaipėdos gatvėse išvytos iš miesto.

Tarpukario metais Smeltės kvartalas buvo intensyviai plečiamas, čia kūrėsi iš Didžiosios Lietuvos atvykę lietuviai darbininkai. Buvo pastatyta amatų mokykla, suplanuotos Prekybos instituto ir katalikų bažnyčios statybos formuojant Klaipėdoje lietuvišką kvartalą. Prieš Smeltės kvartalo plėtros reikšmingai prisidėjo vienas iš Klaipėdos operacijos iniciatorių Ernestas Galvanauskas.

1923 m. sausio 15 d. naktį prie Smeltės I kapinių (Strėvos g.10) įvyko lietuvių rimtas pajėgų mūšis su prancūzais. I grupės 2-oji kuopa čia patyrė skaudžią nesėkmę. Sausio 14 d. kpt. Eduardo Noreikos vadovaujama kuopa perdavė ruožą prie Šarlotės dvaro 5-ajai kuopai ir išvyko į Ypatingosios paskirties rinktinės štabą. Štabe buvo gautas įsakymas vykti į Naujadvarį ir dalyvauti miesto puolime. Penkiolikos žvalgų kuopa žygiavo naktį iš sausio 14 į 15 d. Naujadvaryje 2-oji kuopa sutiko 6-ąją kuopą. Lietuviai turėjo žinių, kad prancūzų ir klaipėdiečių gretose buvo apie 70 vyrų su dviem kulkosvaidžiais. Puolimo metu 6-oji kuopa pasuko į dešinę, o 2-oji kuopa ėjo keliu miesto link. Sausio 15 d. kpt. E. Noreikos paskirta 15 vyrų žvalgų grupė pasiekė Smeltės priemiestį, tačiau buvo apšaudyta ir sugulė į griovį. Smarkiai pustė. Kuopos vadas įsakė trauktis, tačiau dėl smarkaus apšaudymo žvalgai negalėjo palikti iš priedangos. Į pagalbą su dviem kulkosvaidininkais atskubėjęs kpt. E. Noreika apšaudė priešą iš kulkosvaidžio ir pridengė žvalgų atsitraukimą, tačiau pats buvo sužeistas. 2-osios kuopos vyrai, sužinoję, kad vadas sužeistas, pakriko ir pradėjo trauktis. Besitraukdami kariai dar matė gulintį sužeistą kariūną Vincą Stašelį. Kuopos jaunesnieji karininkai surinko pakrikusią kuopą ir nusiuntė du šaulius paimti kpt. E. Noreikos. Grįžę šauliai pranešė, kad kpt. E. Noreika negyvas, o kūno negalėjo paimti, nes buvo smarkiai apšaudomi. Remiantis kuopos leitenanto raportu, kpt. E. Noreika įsakė leitenantui *„likti prie kompanijos ir neduoti jiems bėgti atgal, o jisai nuėjo pirmyn, ir aš supratau, kad jisai pradėjo šaudyti iš kulkosvaidžio. Kulkosvaidis, matomai, neveikė iš priežasties sušlapimo kaspino ir nutilo. <...> kas tai pranešė, kad „vadas sužeistas“. Tuomet įsakiau šauliams, kad eitų ir atneštų, bet niekas nenorėjo eiti, galų gale atsirado vienas ir dar kitas šaulys, kurie sutiko atnešti ir nuėjo. Jie buvo smarkiai apšaudomi ir sugrįžę pranešė, kad jau nebegyvas, tik pagriebė karabiną, kurį atnešė. Toliau buvo*

perduota, kad yra keletą šaulių užmuštų, ir išgirdę tą pranešimą šauliai pradėjo bėgti atgal Naujadvario link, iš kur buvo girdėti riksmi „mumis pražudė!“ ir jau jokia būdu negalima buvo sutvarkyti kuopos.

Perlojos būrio viršila su naganu rankose stabdė bėgančius atgal. Kuopos vadas J. Tapulionis bandė vieną būrį išskleisti dešinėm, kitą kairėn vieškeliu, bet nieko neišėjo nes pasimetę šauliai komandų neklausė. Kitą dieną pasiūsti kariūnai kpt. Eduardo Noreikos ir kariūno Vinco Stašelio kūnus rado pas vietos gyventoją. Kūnai buvo nugabenti į Sendvarį, vėliau – į Klaipėdos miestą. Po kautynių paaiškėjo, kad penki „sukilėliai“ pateko į nelaisvę. Prancūzai belaisvius tardė, bet elgėsi su jais gerai – vaišino degtine, pamaitino, davė antklodžių.

Sunkią padėtį išgelbėjo iš Naujadvario pro Gedminų dvarą atvykusios kpt. Mykolo Kalmanto II-osios grupės kovotojai, kurie privertė priešą trauktis. Išskleidus pajėgas kautynėms, pradėta artėti prie Smeltės, priešas atidengė ugnį, „sukilėliai“ atsakė lengvųjų kulkosvaidžių, nes sunkiųjų neturėjo, ugnimi, bet, anot vado, „*labiausiai spaudimą darėme ne ugnimi, o judesiu ir puolant visu savo grupės frontu perbėgimais vis pirmyn, už nekurio laiko mes pajutome priešą traukiamąsi. Tuoju buvo pasiekti priešą įsitvirtinimo apkasai, kur radome pamestus guminius ploščius, neiššaudytus šovinius ir kitas smulkias reikmenis, kurios man parodė, kad priešas traukiasi paskubom ir kad toks momentas geriausias siekti savo tikslo, todėl visą laiką einant traukiančios priešą sprandais mes užėmėm priemiestį Schmetz ir dvarą Rumpischken*“. Smeltės puolime dalyvavo ir ltn. I. E. Kraunaičio vadovaujamas raitelių būrys, kuris nuginklavo prancūzų pėstininkų būrį, išsikarusį apkasus kapinėse. Mūšio metu buvo sunkiai sužeista ir mirė ligoninėje 13 metų mergaitė Lota Buskies patekusi į kryžminę ugnį.

Po to Mykolo Kalmanto grupė pasuko Rumpiškės dvaro link, kur aptiko kuopą, kuri buvo atsiūsti padėti I grupei bei pradėjo ruošti Klaipėdos puolimui.

Literatūra:

TATORIS, Jonas. *Senoji Klaipėda*. Klaipėda, 1994, p. 53-55.

DEMERECKAS, Kęstutis. Gintaro pelkė. In. *Klaipėdos dvarai*. Sud. Kęstutis DEMERECKAS. Klaipėda, 2005, p.95-102.

ZEMBRICKIS, Johanas. *Klaipėdos apskrities istorija*. III tomas. Klaipėda, 2011, p. 91-92

JOKUBAUSKAS, Vytautas. *Netiesioginis poveikis ir Lietuvos karinis saugumas 1919–1940 m.* Klaipėda, 2019, p. 43-45.

VAIDOTAS, Edvinas. 1923 m. Lietuvos karinė akcija Klaipėdos krašte. *Vytauto Didžiojo karo muziejus 2013 metais: almanachas.* Kaunas, 2014, p. 22-23.

Taškas nr.5. Rumpiškė (Adomo Brako dailės mokykla). Paryžiaus Komunos g. 12

Rumpiškės dvaras (Rumpischken) buvo pavadintas savininko Rupellio vardu. XVI a. tarp Rumpiškės ir Naujakiemo dvarų buvo didelės pelkės vadintos Kasparo, Kartuvių, Gintaro vardais. XVII a. dvaras plėtėsi tarp Kuršių marių ir Sendvario, pelkėtoje vietoje, kurią reikėjo nusausti. XVIII a. Rumpiškės dvare buvo gražiai sutvarkytas sodas, įrengti ištaigingi ir turtingi dvaro rūmai, ežerėlis. Dvaras smarkiai nukentėjo per Septynerių metų karą ir buvo visiškai sugriautas, dvaro pievose ir arimuose ganėsi rusų arkliai.

Johanas Zembrickis aprašo epizodą, kai 1802 metais lankydamasis Klaipėdoje aukštas valdininkas Reichardas, kuris rūpinosi Prūsijos valdovo atvykimu į Klaipėdą, priešais Kulių vartus aptiko didžiules gatvių nešvarumų ir tvartų mėšlo krūvas, kurias čia suvertė gyventojai ir tik po ilgų prašymų Rumpiškės dvarininkas Ruppelis sutiko išvežti mėšlą į savo žemę.

1817 m. Rumpiškės dvaras gavo bajoriškojo dvaro rangą. 1907 m. surašymo duomenimis Rumpiškės dvaras turėjo 142 hektarus ariamos žemės, bet neturėjo nei pievų, nei miško. Rumpiškė buvo nuošaliau pagrindinių kelių, tad tik 1905 m. buvo nutiestas kelias iš Klaipėdos miesto į Rumpiškę. XX a. pradžioje dvare veikė nedidelis mašinų fabrikas.

Pirmojo pasaulinio karo metais 1915 m. kovo 19 d. tarp Rumpiškės dvaro ir Sendvario pakeliui įvyko masinės („baisiausios“, kaip rašo istorikas Johanas Zembrickis) civilių asmenų žudynės - rusų kareivai sušaudė apie 20 vyrų.

„Kovo 19 dieną. Dvidešimt tvirtų vyrų buvo suvaryti prie Kulių vartų kur karininkas pranešė, kad jie būsią sušaudyti už tai, kad vokiečių kareiviai šaudo civilius bei žaloja vaikus (rusai patys gatvėse nelauktai iššaudavo į orą, o po to tvirtindavo, kad pro langus šaudo moterys). Juos išrikiavo dviem eilėmis dauboje šalia plento į Sendvarį ir nušovė iš užpakalio, pribaiddami durtuvais ir buožėmis.“

Rumpiškės pievose buvo patogi vieta oro susiekimui, tad 1922 m. spalį čia kaip tarpinėje stotelėje pradėjo leisti lėktuvai gabenę oro pašta maršrutu Ryga - Karaliaučius- Dancigas. Po 1923 m. Rumpiškės dvarą nupirko Klaipėdos miestas ir pritaikė jį aerodromui. 1923 m. „Junkers“ firmos „Limousine“ tipo viensparniai lėktuvai pradėjo skraidyti linija Karaliaučius - Klaipėda - Ryga - Talinas, o nuo 1924 metų atsirado nauja linija Karaliaučius – Klaipėda - Kaunas.

Rumpiškės dvaro pastatas yra išlikęs iki mūsų dienų– jame yra įsikūrusi Adomo Brako dailės mokykla.

Po sėkmingo puolimo prie Smeltės 1923 m. sausio 15 d. apie 9.30 M. Kalmanto vadovaujami kovotojai užėmė Rumpiškės dvarą. Prie Rumpiškės M. Kalmantas aptiko kuopą, kuri buvo siūsta padėti I grupei ir atvyko iš Naujadvario. Dvare buvo palikta viena kuopa. Nepaisydamas gauto įsakymo iš I grupės vado mjr. Jono Išlinsko (slap. Jonas Aukštuolaitis) sukti pajėgas į Sendvarį ir laukti nurodymų M. Kalmantas atsakė, kad jis nepavaldus mjr. J. Išlinskui (kurį kuopų vadai dėl J. Budrio neryžtingumo privertė „*ką nors daryti, bet netupinėti vietoje*“ ir gavus iš Jono Budrio leidimą savo nuožiūra“) ir pasakė, kad „*pulsiu savo atsakomybe Klaipėdą, nes tik dabar randu galima geriausią momentą imti Klaipėdą, kada priešas traukiasi*“.

Tokiu būdu II grupės vadas savo kuopai įsakė prisijungti ir atsisakė vykdyti I grupės vado įsakymą žygiuoti į Sendvarį bei laukti tolimesnių nurodymų. Klaipėdos miesto puolimą iš Rumpiškės II grupė pradėjo sausio 15 d. apie 10:00 val. Apie 10:30 val. prie Malūno vartų vedančių į Smeltę buvo nukautas prancūzų šaulys Albertas Valentinas Patureau.

Literatūra:

DEMERECKAS, Kęstutis. Rumpiškė. *In. Klaipėdos dvarai*. Sud. Kęstutis DEMERECKAS. Klaipėda, 2005, p.79-86.

ZEMBRICKIS, Johanas. *Klaipėdos apskrities istorija*. III tomas. Klaipėda, 2011, p.87- 88,127,152, 342.

JOKUBAUSKAS, Vytautas. *Netiesioginis poveikis ir Lietuvos karinis saugumas 1919–1940 m.* Klaipėda, 2019, p. 43-45.

VAIDOTAS, Edvinas. 1923 m. Lietuvos karinė akcija Klaipėdos krašte. *Vytauto Didžiojo karo muziejus 2013 metais: almanachas*. Kaunas, 2014, p.25.

<http://www.krastogidas.lt/objektai/465-rumpiskes-dvaro-pastatas>

Taškas nr. 6. Sendvaris. Mokyklos g. 33, Tilžės g. 49. Maršruto nr. 1 pradžia.

Sendvaris (Althof), Bajoriškasis Sendvaris (Adl. Althof) – seniausias dvaras Klaipėdos apylinkėse Vokiečių Ordino laikais XIV a. čia veikė galvijų kiemas ir kuriame buvo laikomi gyvuliai. Čia auginamų galvijų mėsa buvo aprūpinama Klaipėdos pilies įgula. Buvo laikomi avys, kurių mėsa ir kailiais buvo aprūpinami Ordino riteriai. Vėliau dvare buvo laikomos melžiamos karvės, buvo suformuota vandens tvenkinių sistema, pastatytas malūnas. 1723 m. buvo įkurtas naujas administracinis vienetas Sendvario valsčius apėmęs 125 kaimus kurie buvo nuomojami. XVIII a. viduryje dvaro apylinkės nukentėjo nuo karinių veiksmų per Septynerių metų karą (1756-1763) ir rusų kareivių plėšikavimo, nelegalaus miško kirtimo. 1758 m. Sendvario valsčiaus apyskaitoje apie valsčiaus gyvenvietes aprašyta: „*Tie dvarai ir kaimai apskritai per karo baisumus yra visiškai sužlugdyti ir negali prasimaitinti, tik kai kurie gauna paramą iš imperatoriškųjų sandėlių*“.

XVII a. pabaigoje Sendvario valsčiuje gausėjo karčiamų, buvo statomos plytinės, nedidelės lentpjūvės. 1807 m. Sendvaryje lankėsi karališkoji Prūsijos monarchų šeima apsistojusi Klaipėdos mieste. 1817 m. Sendvariui buvo suteiktas bajoriškojo dvaro statusas. XIX a. Sendvariui priklausė sklypai Baltikalnyje, Sendvario malūnas su penkiomis sodybomis, dvylika sklypų Jokiškėje. Dvare augo daug ažuolų ir brandžių medžių. Dvare buvo pradėta užsiiminėti veislinių žirgų veisimu, o XX am pradžioje visa dvaras su palivarkais Naujadvaryje ir Plytinėje valdė apie 500 ha. žemės. Pirmojo pasaulinio karo metais 1915 metų kovo mėn. 18-19 d., prie Joniškės ir Sendvario įvyko didelės įsiveržusių rusų kariuomenės dalių ir negausių vokiečių pajėgų kautynės. Anot Johano Zembrickio vokiečius atakavo apie 7000 rusų pajėgos. Šių mūsų metu dvaras ir prie plento į Klaipėdą stovėję ūkiniai pastatai visiškai sudegė, dvarininkas Antonas Conradas buvo paimtas į rusų nelaisvę ir išvežtas į Simbirską iš kurio sugrįžo 1916 metų pavasarį. Karo pabaigoje dvaras iš dalies buvo atstatytas ir vėl pradėjo ūkinę veiklą. Per Antrąjį pasaulinį karą dauguma Sendvario pastatų liko nesugriauti. Pokariu čia veikė mokykla. Šiuo metu dvaro vietoje yra įsikūrusios įvairios verslo ir logistikos įmonės, sandėliai, turgus. 2022 metais yra suplanuota Sendvario komplekso rekonstrukcija.

Sendvaris buvo „raktas į Klaipėdą“. Pro jįėjo du strateginiai įkeliai Gargždus ir Tilžę (Šilutę), bei geležinkelis iš Klaipėdos į Tilžę (Šilutę) Sendvaryje rengdamiesi lietuvių puolimui prancūzai įsirengė įtvirtinimus, išsikasė apkasus ir parengė kulkosvaidžių lizdus.

Sendvario užėmimas pareikalavo daugiausia „sukilėlių“ aukų. 1923 m. Sausio 12 d. apie 18:00 val. Ypatingosios rinktinės I grupės 4-oji kuopa gavo įsakymą užimti ruožą tarp Joniškės ir Rumpiškės. Kuopa žygiavo keliu tarp Bachmano ir Klemiškės link plytinės netoli Sendvario ir susidūrė su priešu. Prie plento ir geležinkelio susikirtimo apie 19:00 - 20:00 val. įvyko susišaudymas su žandariais, keturi vokiečių žandariai pateko į nelaisvę, vienas buvo sužeistas. o 34 metų Krašto policijos vyr. vachmistras Franzas Juschka žuvo nuo šūvio į galvą. Lietuvių pusėje taip pat buvo vienas sužeistas karys. Kuopai nepasiekus nurodytos Joniškės–Rumšiškės linijos, ji apie 21:00 val. įsitvirtino aukštumose palei geležinkelio liniją, tarp Dangės upės ir plento į Jakus.

Ypatingosios rinktinės I grupės 4-oji kuopa, kurios branduolį sudarė 5-ojo pėstininkų pilko kariai, vadovaujami kpt. P. Strielnieko, sausio 15 d. 2:30 val. gavo įsakymą 3:30 val. pradėti Sendvario puolimą. Šiuo tikslu apie 2:50 val. 15-a kuopos karių buvo išsiųsti su užduotimi pulti Sendvarį iš šiaurinės pusės. Likusiems kuopos kariams buvo duotas įsakymas demonstratyviai veikti į pietus nuo Sendvario, palei plentą,ėjusį iš Klaipėdos link Rimkų. Veikti kariai pradėjo sutartinai, iššovus raudoną signalinę raketę. Tačiau iš šiaurės pusės Sendvarį puolę „sukilėliai“ pateko į kulkosvaidžių ugnį. Dėl tamsos jų uniformos gerai matėsi snieguotose laukuose, o taip pa buvo prastas oras (smarki pūga).

J. Budrys - Polvinskas vėliau prisiminė: *„Įėjus į Klaipėdos kraštą, pažinau kapitoną Strelnieką asmeniškai. Padarė gerą kariškio ir žmogaus įspūdį. Deja, jam buvau pavadęs paimti Sendvarį (Althofą). Vietoj to, kad pats atliktų tą užduotį, pasiuntė jauną leitenantą Girnių su 50 žmonių. Girnių pažinojau kaip alkoholiką ir skandalistą. Leitenantas Girnius paėmė Sendvarį, neva ieškojo dvare ginklų, bet pasitenkino rasta bonka konjako. Seni vokiečių puskarininkiai – policijos žandariai, pamatę situaciją [...] paleido porą kulkosvaidžių, neleidami niekam išeiti iš dvaro namų. Po tylos ir kapitono Strelnieko pranešimo telefonu apie dvaro paėmimą, išėjau į lauką ir išgirdau ne mūsų kulkosvaidžių ugnį. Vėl nuskubėjau prie telefono ir klausiu Strelnieko, kas atsitiko, kas čia – negi kontrataka. Kapitonas Strelniekas negalėjo man tiksliai atsakyti, tad įsakiau jam [...] perspėjus kaimynus, su likusia kuopos dalimi eiti pirmyn. Vėliau Klaipėdoje kapitonas Strelniekas su kapitonu Kalmantu praleisdavo laiką aludėse“.* Tačiau į šį Jono Budrio prisiminimų fragmentą reikia žiūrėti kritiškai.

Iš 15 pasiųstų kovotojų penki (Adolfas Viliūnas, Povilas Trinkūnas, Jonas Simonavičius, Jonas Pleštys ir Algirdas Jasaitis) žuvo nuo tiesioginės kulkosvaidžių ugnies, vienas buvo sužeistas tačiau likusieji 9 vyrai įsiveržė į Sendvarį ir, mėtydami rankines granatas,

privertė priešą pasiduoti. Anot kpt. Strelnieko paaiškinimo pasiūstas su žvalgais leitenantas savo iniciatyva po nesėkmingo šturmo apėjo dvarą dideliu ratu iš priešingos pusės: „*Tuo metu iš rūmų išėjo 4 žandarai su katiliukais. Sustabdyti pasakė, kad neša kavą prancūzams į apkasus. Leitenantas liepė vesti ir parodyti kur yra prancūzai. Žandarai parodė. Prie bunkerio angos leitenantas metė granatą ir šaukė išeiti. Tačiau jie nėjo, tada metė antrą granatą. Išlindo karininkas, o paskui dvaro savininkas. Karininkui leitenantas atstatė ginklą ir liepė sušaukti savo kareivius. Nurodė kur mesti ginklus ir kur soti. Dvaro savininkas paaiškino kad neturi ginklo ir kad yra ne kovotojas. Paskui išviręs kavą, liepė žandarams iš prancūzų surinkti katiliukus ir atnešti ir jiems kavos <...> Leitenantas turėdama šiteik belaisvių ir jų ginklus, išvts negalėjo pajudėti. Girdėdamas šaudymą jis laukė atvystant kuopos“.* Tuo tarpu kpt. Strelniekas neturėdamas informacijos laukė grįžtančių žvalgų ir nepuolė. Viso į lietuvių nelaisvę pateko 34 kovotojai (tarp jų prancūzų karininkas, 6 prancūzų šauliai ir 25 žandarai), buvo paimti 4 lengvieji kulkosvaidžiai. Sendvario savininkas Antonas Condradas buvo greitai sukilėlių paleistas. Sausio 13 d. apie 4:00 val. Sendvaris buvo visiškai užimtas ir tapo atsparos punktu Klaipėdos puolimui

Literatūra:

- ELERTAS, Dainius. Sendvaris. In. *Klaipėdos dvarai*. Sud. Kęstutis DEMERECKAS. Klaipėda, 2005, p.5-18.
- ZEMBRICKIS, Johanas. *Klaipėdos apskrities istorija*. III tomas. Klaipėda, 2011, p. 44-45, 136.
- JOKUBAUSKAS, Vytautas. *Netiesioginis poveikis ir Lietuvos karinis saugumas 1919–1940 m.* Klaipėda, 2019, p.43-44.
- JOKUBAUSKAS, Vytautas, VAREIKIS, Vygantas. *Lietuvos šaulių sąjungos XX Klaipėdos rinktinė 1923-1939 metais*. Klaipėda, 2016, p. 19-21.
- VAIDOTAS, Edvinas. 1923 m. Lietuvos karinė akcija Klaipėdos krašte. *Vytauto Didžiojo karo muziejus 2013 metais: almanachas*. Kaunas, 2014, p.22-23.
- SAFRONOVAS, Vasilijus. VAREIKIS, Vygantas. Karinė operacija. In. *1923-ieji: Klaipėdos prijungimas prie Lietuvos. Dalyviai ir jų liudijimai*. Dokumentų rinkinys. Sudarė Vasilijus SAFRONOVAS. Klaipėda, 2022, p.72-96.

<http://www.krastogidas.lt/objektai/750-sendvario-rumai>

Taškas 6a Geležinkelio tiltas

XIX amžiuje Europoje pradėtas plėtoti geležinkelių tinklas buvo viena iš prielaidų industrializacijai. Miestai bei miesteliai dažnai konkuruodavo siekdami, kad pro juos būtų

nutiestos geležinkelio linijos arba, kad jie taptų geležinkelių susikirtimų mazgais. Klaipėdą geležinkelio linija iš Pagėgių pasiekė 1875 metais, tais metais buvo pastatytas ir tiltas per Dangės upę. Traukiniais iš uostamiesčio buvo galima greitai pasiekti Rytprūsių centrą Karaliaučių bei sostinę – Berlyną. Geležinkelio linijos buvo svarbios ir kariuomenės dalių permetimui ir aprūpinimui. 1923 m. Lietuvos Ypatingojo paskyrimo rinktinės pajėgos taip pat naudojos geležinkeliu. I grupė per Latvijos teritoriją (nes nebuvo tiesioginės linijos į Klaipėdą) traukiniu atvyko iki Kretingos. II grupė iš Pagėgių iki Priekulės taip pat vyko traukiniu. Geležinkelio tiltas per Danės upę prie Klaipėdos 1923 m. buvo svarbus strateginis objektas, kuriuo buvo galima patekti į Klaipėdos į miestą, nes Dangės upė nebuvo pasidengusi ledu. Todėl tiltas buvo ginamas prancūzų šaulių su kulkosvaidžiais, o prie jo vyko nuolatiniai susišaudymai.

Taškas nr. 7. Bachmano dvaras (Bachmann). Jaunystės g. 22-24

Vietovė yra žinoma nuo XV amžiaus, o dvaro pavadinimas kilo nuo vietovės savininko (nuomininko) pavardės. XVI a. šiose vietose formavosi valdų kompleksas (*Bachmansland*), kurių savininkais tapo pilies ir valsčiaus pareigūnai, kunigai bei kariškai.

1605 metais Bachmano dvare gimė žymiausias Klaipėdos poetas Simonas Dachas išgarsėjęs eilėraščiu skirtu *Taravos Anikei*, kuriai atminti 1912 metais buvo pastatytas paminklas Teatro aikštėje. Dvare buvo auginami galvijai, avys. XIX a. dvaro patalpose buvo įkurta našlaičių prieglauda. 1881 metais dvare buvo pastatyti pastatai išlikę iki šių laikų, pro dvaro žemę ėjo siaurojo geležinkelio linija Laugaliai - Klaipėda su sustojimu Bachmano dvare. Geležinkeliu į Klaipėdą buvo gabenami dvaro maisto produktai. Prie dvaro buvo dideli pievų plotai. Dvaro sodyboje buvo užveistas didelis parkas, auginamos karvės, veisliniai arkliai, dovilai, bulvės, runkeliai. Dvare veikė plytinė.

Išlikę dvaro ūkiniai pastatai stovi Jaunystės g. 22 ir Jaunystės g. 24.

Bachmano dvarą „sukilėliai“ užėmė sausio 12 d. ir apsistojo dvaro kumetyne. Bachmano dvaro savininkas pakvietė kuopų vadus pietų, bet neturėjo parduoti maisto produktų „sukilėliams“. Tą pačią sausio 12 d. 1-oji kuopa pakeitė 3-iąją kuopą ruože nuo Bachmano dvaro iki Barškių (dab. Klaipėdos m. Paupių mikrorajono teritorija) ir užėmė pozicijas palei Dangę priešais geležinkelio tiltą per upę. Prancūzai dažnai apšaudydavo lietuvių pozicijas

tiek dieną, tiek naktį, naudodamas šviečiamąsias raketas ir prožektorius. 1-oji kuopa aktyvių puolamųjų veiksmų nevykdė ir laikė pozicinę gynybą. Klaipėdos miesto gynėjai prieš 1-ąją kuopą buvo išstatę 6 kulkosvaidžius, kuriuos išdėstė prie abiejų tiltų ir fabriko pastatuose, o vienas buvo įtaisytas specialiame blindaže, įrengtame dešiniajame Dangės upės krante. Abu – geležinkelio ir plento – tiltai buvo užtvirti spygliuotos vielos užtvaramis, o upė neužšalusi, tad ir nepereinama. Kuopos vadas kpt. Jurgis Atstupėnas raporte rašė, kad „*priešas labai nervuojasi, šaudo be tikslo, ypač naktį tas pastebima, nes iš jo pusės beveik nesustabdoma ugnis. Mes gi visai nešaudome ir laikomės pasyviai*“.

Literatūra:

VALANČIŪTĖ, Janina. Bachmano dvaro sodyba. In. *Klaipėdos dvarai*. Sud. Kęstutis DEMERECKAS. Klaipėda, 2005, p.26-33.

ZEMBRICKIS, Johanas. *Klaipėdos apskrities istorija*. III tomas. Klaipėda, 2011, p. 46-48.

JOKUBAUSKAS, Vytautas. *Netiesioginis poveikis ir Lietuvos karinis saugumas 1919–1940 m.* Klaipėda, 2019, p.37-39.

<http://www.krastogidas.lt/objektai/331-bachmano-dvaro-rumai>

Taškas nr. 8. Luizės dvaras (Louisenhof). Liepų g. 75

Luizės dvaras, įkurtas 1783 metais buvo rytinėje Klaipėdos miesto dalyje, Liepų gatvės gale, už geležinkelio. Dvaro pavadinimas yra kilęs iš dvaro savininkės vardo Louise Witte-Schultzės vardo. 1800 metais pirklys Ch. Wilhelmas Wachsenas vedė labai turtingą našlę, pašto ir banko direktoriaus Johanno Christiano Witte dukrą Louise Witte-Schultze. Prie Dangės upės esančio pievos buvo vadinamos Lanka ir Didžioji Lanka. Vėliau didesnė Lankos dalis buvo panaudota įtvirtinimams ir ten atsirado Gubernatorius su ravelinu. Toji Lankos dalis šalia Dangės upės XVIII a. imta vadinti Mažąją Gubernatoriaus pieva ir joje įsikūrė Luizės dvaras. Pieves teikdavo daug šieno, tad dvare buvo vystoms gyvulininkystė. XVIII a. dvaro teritorijoje buvo olandiškas vėjo malūnas aliejaus spaudyklai, javų džiovykla, sandėliai su prieplauka ir gyvenamieji namai.

XIX a. pradžioje dvaras priklausė pirkliui ir mecenatui Vilhelmui Wachsenui, kuris buvusiam „Germanijos“ (dabar restoranas „Katpedėlė“) pastate įkūrė teatrą. Prie Dangės, Luizės dvaro žemėse, Ch. W. Wachsenas pasistatė vėjinę aliejaus spaudyklą, sandėlius ir džiovyklas linų sėmenims. Klaipėda tarp to meto jūrų prekyba užsiimančių pirklių garsėjo

kaip didžiausią pelną ir geriausiais perspektyvas turintis uostas. Tuo metu klestėjo prekyba mediena, taip pat grūdais ir sėmenimis. Pagrindinė prekė, kurią į rinką ruošėsi teikti Ch. W. Wachsenas, buvo sėmenys iš kurių buvo gaminamas aliejus. Kadangi visa Kuršių marių pakrantė buvo užimta vėjo lentpjūvių, kurios plovė medieną eksportui, Ch. W. Wachsenas savo įmonei žemę pirkė prie Dangės, už miesto, kad galėtų įkurti čia savo prieplauką. Ch. W. Wachsenas buvo išsikasęs specialią įplauką iš Dangės į savo sklypą prie didžiojo sandėlio ir malūno, kad būtų patogų krauti produkciją į laivus tiesiai iš sandėlių.

1875 m. per Luizės dvaro žemes buvo nutiestas geležinkelis Tilžė- Klaipėda, o 1877 m. plentas sujungęs dvarą su Klaipėdos miestu.

XIX a. dvarą arba valdė daug skirtingų asmenų. 1898 m. iš Frankentalio (Pfalcas) atvykęs Friedrichas Krausas Luizės dvaro teritorijoje, prie Dangės upės įsteigė akcinę medienos apdirbimo bendrovę. 1900 m. prie Dangės priešais plytinę pastatytas faneros fabrikas, kuris gamino plokštes baldams, durims ir kazeiną. Pirmojo karo išvakarėse faneros fabrike dirbo apie 200 darbininkų. 1917 m. šį bei Smeltės faneros fabriką įsigijo Berlyno bendrovė J. Bruning & Sohn, AG. 1919 m. vėl pasikeitė savininkai, abu faneros fabrikus įsigijo olandų įmonė „A. Bisdom u Zoon“ .

Iki mūsų dienų yra išlikęs Luizės dvaro pirklio Chistiano Wachseno statytas gyvenamasis namas su arkiniais rūšiais .

2013 m. sausio 13 d. ankstų rytą, apie 4:00 val., du „sukilėlių“ atstovai su balta vėliava buvo pasiūsti pas prancūzus derybų. Prancūzų pozicijas jie pasiekė ties tiltu per Dangės upę prie Luizės dvaro ir faneros fabriko. Susitikimas su vyriausiuoju komisaru Žanu Gabrieliu Petisnė vyko Klaipėdos dienraščio *Memeler Dampfboot* redakcijoje (buv. Biržos g.8, dabar H. Manto g. 1). Prancūzai vengė tartis ir siekė laimėti laiko kol atvyks karo laivai, tad susitikimas baigėsi be rezultatų.

Sausio 15 d. ryte, prancūzams atitraukus pajėgas ginti Klaipėdos centro, prie Luizės dvaro per Dangės tiltą lietuvių grupės patraukė Klaipėdos miesto link norėdamos užimti strateginius tiltus. Kpt. Jurgio Astupėno iniciatyva sukilėlių 1 ir 3 būriai, įžengė į miestą tiltu Liepų g. nužygiavo Liepų ir Danės gatvėmis ir užėmė abu strateginius miesto tiltus. J. Astupėnas raporte rašė: „*Prieš mano kuopos barą priešo kulkosvaidžiai visai nutilo ir mano žvalgai visai neapšaudomi gali prieiti prie abiejų tiltų (Liepų g. ir geležinkelio). 9 val. savo iniciatyva išstūmiau savo 1 ir 3 užtvaras pirmyn ir užėmiau abu tiltu apie ką pranešiau telefonu štabui [...] Apie dešimtą valandą iš štabo telefonu gavau įsakymą, kad siunčiama*

mano žinion 50 šaulių ir, atvykus jiems, eiti su kuopa į miestą ir užimti viduryje miesto abu tiltu per upę Dangę iš dešiniojo jos kranto. Šauliai atėjo ir 10 val. 15 min. pradėjau vykdyti savo užduotį. 3 būriui (užtvorai) įsakiau eiti pirmutine gatve 17 palei dešinę krantą upės ir užimti pirmutinį tiltą, 25 šaulius pasiunčiau užimti geležkelio stotį; aš su likusiais 90 žm.ėjau didžiąja gatve trimis atskirais būriais su distancija tarp būrių 300 mtr., pirmyn ir dešinėn į kapinyną pasiunčiau žvalgus. Einant per miestą susidūrimų su priešu neturėjau“.

Literatūra:

TATORIS, Jonas. *Senoji Klaipėda*. Klaipėda, 1994, p. 275.

ELERTAS, Dainius. DEMERECKAS, Kęstutis *Klaipėdos dvarai*. Sud. Kęstutis DEMERECKAS. Klaipėda, 2005, p.69-73.

ZEMBRICKIS, Johanas. *Klaipėdos apskrities istorija*. III tomas. Klaipėda, 2011, p.76.

<http://www.krastogidas.lt/objektai/471-luizes-dvaras-luisenhof>

<http://www.uostas.info/miestas/miesto-istorija/klaipedosistorija/257-memeler-dampfboot-spaustuve.html>

Taškas nr.9. Joniškė (Janischken). Mokyklos g. 18A.

Vietovės pavadinimas kilo nuo dvarininko Janischo pavardės. 1638 m. hausfogtas Adamas Krohnas kaip ištikimas Prūsijos kunigaikščio pavaldinys tarp malūno ir valsčiaus plytinės gavo du arimų ir pievų sklypus – Mažąją lanką ir Avių diendaržį. 1656–1960 m. aplinkines žemes supirko malūnininkas Jeremias Heinischas. Nuo XVIII a. šis dvaras palaikė glaudžius ryšius su miestu - aprūpindavo miestiečius pieno produktais ir odomis. XVII a. pradžioje čia buvo įsteigtas Odų ir juchtos fabrikas, kuris eksportuodavo produkciją į užsienį. Per Septynerių metų karą dvarą nusiaubė rusai, fabriko pastatai buvo sugriauti. Gamybą teko stabdyti, o praėjus dviem metams po karo, 1764 m. dėl skolų fabriką teko likviduoti. Joniškes pramonė smuko. XIX a. pradžioje čia gyveno vos 27 gyventojai, bet pramonės perversmas pakėlė dvaro ekonomiką. XIX a. viduryje Joniškės dvaras pradėtas skaidyti į mažus sklypus, kurie buvo nuomojami. Tai buvo Joniškės kaimo pradžia. Joniškėje buvo pašto stotis, o dvare įvestas vienas pirmųjų Klaipėdos telefonų. Prie tvėnkinio buvo pastatytas gyvenamas namas su bokštu, kuriame įrengta stebėjimo aikštelė. 1907 m. Joniškės dvaras turėjo apie 80 ha. žemės. 1918 m. Joniškės priemiestis su 750 gyventojų buvo prijungtas prie Klaipėdos miesto. XX a. pradžioje priemiestyje veikė kelios lentpjūvės, metalo gaminių įmonės ir kiti fabrikai.

Pro Joniškę ėjo geležinkelio linija Klaipėda – Tilžė nutiesta 1874 metais, o 1875 metais per Dangę buvo pastatytas mūrinis geležinkelio tiltas (aukščiausia tilto arka buvo 13.25 metro pločio ir 8.5 metro aukščio), kuris buvo sunaikintas Antrojo pasaulinio karo metais.

Joniškės dvarą žymi išlikęs tik vienas ūkinis pastatas, kuris yra įtrauktas į Nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą.

1923 metų sausio mėn. Klaipėdos operacijos metu prancūzai prie Joniškės geležinkelio tilto įrengė apkasus su kulkosvaidžių lizdais ir nuolatos apšaudė patruliuojančias „sukilėlių“ grupes. 1923 m. sausio 13 d. ryte nuo prancūzų ugnies Paupiuose patruliuodamas žuvo pirmasis lietuvių sukilėlis - Karo milicijos mokyklos kariūnas Vincas Vilkas. Karo policininką pakirto penkios prancūzų karių iš kulkosvaidžio paleistos kulkos.

Literatūra:

DEMERECKAS, Kęstutis. Joniškė. In. *Klaipėdos dvarai*. Sud. Kęstutis DEMERECKAS. Klaipėda, 2005, p.19-25 .

ZEMBRICKIS, Johanas. *Klaipėdos apskrities istorija*. III tomas. Klaipėda, 2011, p. 69-71.

TATORIS, Jonas. *Senoji Klaipėda*. Klaipėda, 1994, p.52-53, 90.

ČERNIUS, Nerijus. *Lietuvos kariuomenės karo policija*. Vilnius, 2021, p.73-76.

<http://www.krastogidas.lt/objektai/754-joniskes-dvaras>

Taškas nr.10. Baltikalnio gatvė 11. Tilžės g. 13

Šiandien Baltikalnio (Baltikaller Weg) gatvė mena Baltikanės kaimą, kuriame XIX a. gyveno apie 100 žmonių, o dabar liko tik gatvelės pavadinimas. Tarp Bangų gatvės ir Danės yra minimas Malūnų kalnas. XIX a. šiame rajone kūrėsi gyventojai, bet jų buvo nedaug, o pats rajonas neturėjo jokios perspektyvos savarankiškai augti. 1863 m. Baltikalnės rajonas buvo sujungtas su Klaipėdos miestu. XIX a. Šiose gatvėse buvo statomi keturbučiai namai darbininkų šeimoms, šalia kurių buvo ūkiniai pastatai ir daržai. Baltikalnio gatvės 11 ir Tilžės g. 13 namuose gyveno Mažosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto rašytoja leva Simonaitytė, kuri persikėlė į Klaipėdą 1921 metų pradžioje. Tuo metu Klaipėdoje buvo didelis butų stygius, tad I. Simonaitytei nelengvai sekėsi ieškoti gyvenamojo ploto. Gyvendama Klaipėdoje leva Simonaitytė dirbo Lietuvos konsulato raštinėje, „Ryto“ spaustuvėje korektore ir „Prūsų Lietuvių balso“ redakcijoje, kuri buvo įsikūrusi Turgaus gatvėje. 1922 metais įsisiautėjus infliacijai leva Simonaitytė paliko darbą

Lietuvos konsulate, nes anot jos pačios „*gavus algą gal ir būčiau galėjusi vieną kartą kuklius pietus pavalgyti. Daugiau nieko*“. 1923 metais leva Simonaityte taip pat buvo įrašyta į Vyriausiojo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto sudarytą „sukilėlių“ sąrašą ir asmeniškai matė Klaipėdos miesto sausio 15 dienos šturumą bei netoli prefektūros žuvusį lietuvių šaulį. Tikėtina, kad tai buvo Lietuvos kariuomenės 8-ojo pėstininkų pulko eilinis Jonas Petkus.

Literatūra:

TATORIS, Jonas. *Senoji Klaipėda*. Klaipėda, 1994, p..

VAREIKIS, Vygantas. *99 Klaipėdos miesto istorijos*. Klaipėda, 2009, p.93-95.

1923-ieji: Klaipėdos prijungimas prie Lietuvos. Dalyviai ir jų liudijimai. Dokumentų rinkinys. Sudarė Vasilijus SAFRONOVAS. Klaipėda, 2022,

Taškas nr. 10 a. Jono kalnelis (bastionai)

XVII amžiuje, tobulėjant artilerijai ir fortifikacinei inžinierijai. Klaipėdos pilies gynybinė sistema taip pat buvo tobulinam. Miestas plėtėsi į rytus ir pietus, tad buvo supilti nauji ravelinai ir žemių pylimai skirti apsaugoti nuo artilerijos ugnies. Skirtingai negu apšaudant mūrines sienas ir įtvirtinimus, žemių pylimuose artilerijos sviediniai įstrigdavo. Taip Klaipėdos miestą apjuosė pylimai su vandeniu ir bastionai nuo rytų ir pietryčių pusės (Jono kalnelis). XVIII a. Klaipėda buvo paversta tvirtove dėl švedų, kurie dominavo Baltijos jūroje, puolimo pavojaus. XIX a. Klaipėdos bastionai prarado karinę reikšmę.

Taškas nr. 11. (Turgaus g.3, Turgaus g. 19)

Turgaus gatvės pavadinimas kilo nuo XVII a. čia vykdomos veikos - tik šioje gatvėje buvo leidžiama prekiauti. Nuo XIX a. pradžios Turgaus gatvėje pradėta intensyviai užstatyti gyvenamais pirklių namais. Pirmuosiuose aukštuose buvo parduotuvės ir šeiminių butai, viršutiniai aukštai buvo nuomojami tarnautojams, darbininkams ir pan. Turgaus g. nr. 20 pirmojo aukšto kambariai buvo 3,55 m., antrojo - 3,15 m., o trečiojo - 2,90 m. aukščio.

1807 m. Friedrichas von Zeithenas apie Klaipėdos pastatus rašė: „*Beveik visi pastatai mūriniai, o jų langai - iš tam tikros rūšies veidrodinio stiklo. Apatinis jų aukštas išskeltas*

aukštai virš žemės paviršiaus, nes po juo rūšiai prekėms sukrauti; j ji veda dideli iš lauko akmenų išmūryti laiptai <..> Visur geležiniai turėklai ir spindintis misingis. Naujausi pastatai sumūryti pagal paskutinę Berlyno madą, tačiau perkrauti dekoru, Čia įprasta namus beveik kasmet perdažyti, todėl nors Senamiestyje vyrauja tik dvi - balta ir pilka spalvos, jis atrodo kaip naujas. Visa tai apibūdina Klaipėdą tik iš gerosios pusės, tačiau čia yra ir blogų dalykų. Pats blogiausias – siaubingai nešvarios gatvės. Tas neįsivaizduojamas purvas rodo vietinių kaimo žmonių nepakankamą apsukrumą. Purvas iš gatvių galėtų būti puiki trąša kviečiams. Visuose kampuose slūgso atliekų krūvos ir gadina miesto orą.“

1859 metais Turgaus gatvė buvo išgrista pilko granito plokštėmis (kaip ir Tiltų ir Liepų gatvės). Nuo XIX a. vidurio Turgaus gatvėje namus statėsi turtingesni miesto gyventojai. Turgaus gatvėje buvo įsikūrusios prekybos įstaigos (didelė jugendo stiliaus universalinė parduotuvė „F. Lass & Co“ (įkurta 1858 m.) stovėjo Turgaus ir Tiltų gatvių kampe), bankai, lietuviška „Ryto“ spaustuvė „Prūsų lietuvių balso“ redakcija. Turgaus g. 3 pastatas šioje vietoje paminėtas 1786 m., o 1858 m. savininku buvo anglų kilmės pirklys ir komercijos tarėjas Džonas Maisonas. Šiame jam priklausiusiame name buvo atidarytas viešbutis „British Hotel“ (Marktstrasse Nr.48/49). Jame savo įmonę buvo registravęs ir ilgą laiką gyveno iš Gdansko kilęs pirklys Memelio tarybos narys, žymus mecenatas Julius Liudwigas Wieneris. 1915 m. viešbutis buvo pervadinamas į „Berliner Hof“. 1921 m. šiame pastate įsikūrė Lietuvos spaudos leidimo ir prekybos bendrovė „Rytas“, turėjusi ir savo to paties pavadinimo viešbutį. 1923 m. vasario 20 d. „Ryto“ viešbučio salėje buvo surengta iškilminga vakarienė Klaipėdos krašto perdavimo Lietuvai proga. 1923 m. viešbutyje gyveno Antanas Smetona, būdamas Lietuvos Vyriausybės aukštuoju įgaliotiniu Klaipėdos kraštui bei kiti Lietuvos pareigūnai. Šiuo metu pastate Turgaus g. 3 yra įsikūrusi įmonė „Amber Queen“.

Klaipėdos sukilimo metu Turgaus gatvę link prefektūros stengėsi prasiveržti puolė lietuvių sukilėlių grupės. 1923 m. sausio 15 d. 10 val. prasidėjo II grupės, vadovaujamos Mykolo Kalmanto, puolimas nuo Rumpiškės Klaipėdos centro link siekiant užimti prefektūrą. Pati gatvė, kaip ir kitos centrinės miesto gatvės, buvo užversta rąstais ir aptverta spygliuotomis užtvaramis. Prancūzų šauliai ir vietiniai savanoriai šaudė į puolančiuosius pro pastatų langus ir nuo stogų. Pro langus šturmą stebėjo Klaipėdos gyventojai. Šturmo metu buvo sužeisti ir mirė du civiliai - 42 metų *Memeler Handelsbank AG* banko direktorius bankininkas Maksas Grosas ir 34 metų metų *Max Nafthal* įmonės medienos Maksas Sprogies.

leva Simonaitytė – laikraščio „Rytas“ darbuotoja tą dieną stebėjo prefektūros šturmą tiesiogiai pro „Ryto“ redakcijos langus (Turgaus g. 3): *„Niekas iš redaktorių nežiūrėjo, kai prislinkau dar kartą prie lango (juk aš buvau pasiruošusi per visus pavojus naktį vykti į Šilokarčemą ir nebijoti, o čia dabar!), užsistojau už gardino, stengiausi jo nepajudinti ir pamačiau, kad ties mūsų namo kampu ties kulkosvaidžiu klūpo du prancūzų kareivėliu ir karts nuo karto paleidžia po salvikę Biržos tilto link.“*

leva Simonaitytė taip pat aprašė kaip su drauge išėjusi iš „Prūsų lietuvių balso“ redakcijos sausio 15 dieną jau po prancūzų kapituliacijos, pamatė Griovų gatvėje (dabar Sukilėlių gatvė) mirštantį lietuvių „sukilėlį“: *„Matau, Petrikaitė dar kartą pasilenkusi prie berniuko, kuriam ne daugiau kaip 18 ar 19 metų, Jis kažkaip keistai prigulęs savo šautuvą. Kažkur po nugara teka kraujas. Ir iš kojos teka kraujas. Petrikaitė nusimano daugiau negu aš. Ji dar kartą tveria už rankos, ieško pulso.“*

-Nebėra. Mirė.

Ir aš matau, kad miręs. Jo akys neužmerktos, jo veide vis daugiau kažkokių mėlynų dėmių. Kraujas iš nugaros jau krešėja.“ Tai galėjo būti sausio 15 dieną prie prefektūros žuvę LŠS Kėdainių skyriaus 185-ojo Surviliškio būrio šaulys Flioras Lukšys arba 8 pėstininkų pulko eilinis Jonas Petkus, nes 8 pėstininkų pulko kapitonas Viktoras Burokevičius žuvo prie prefektūros įėjimo mesdamas granatą.

1923 m. vasario mėn. prancūzų šaulys Emilis Tellea pasiuntė į Prancūziją atviruką, kuriame pažymėjo galimą lietuvių „sukilėlio“, kurį jis nušovė, žūties vietą – pastatas Turgaus g. 19

1927 m. žurnale „Karys“ apie Fliorio Lukšio žūtį Turgaus gatvės rajone rašė žygio draugas:

„Netoli Klaipėdos vadas mums paaiškino: „Dabar, vyrai, einame tiesiog į Klaipėdos miestą. Įėjus į miestą taikytės eiti šaligatviais; viduriu ir skersai gatvės laike šaudymo neikite – pavojinga.“ Pasipylę grandinėn vėl žygiavome pirmyn. Prancūzai pradėjo į mus šaudyti. Greta manęs ėjęs a. a. Flioras Lukšys ragino: „greičiau einam, vyrai, nors prancūzai ir šaudo, bet nuo mūsų neišsisuks!“ Prancūzų šaudymas smarkėjo. Mes nešaudėme, tik retkarčiais prabildavo mūsų kulkosvaidžiai. Greitai prisiartinom prie miesto. Gatvės buvo užtvertos spygliuotomis vielomis. Bet vielos mums kliūčių nesudarė – aplenkėm jas, eidami kiemais. A. a. Flioras Lukšys be perstojo ragino: „vyrai, greičiau prie prefektūros!“ Prefektūra buvo smarkiai ginama. Bet ją reikėjo apsupti ir paimti. A. a. Flioras Lukšys, nebudamas pragariškos ugnies ir tardamas: „jeigu Dievas skyrė man šią valandą mirti, tai priešo kulipkos neišvengt. Visuomet esu pasiryžęs mirti už Tėvynę – tai kiekvieno lietuvio pareiga... Vyrai, pirmyn!“ šoko į antrą gatvės pusę. Bet priešo kulipka pataikė jam į koją ir jis parkrito. Truputį pagulėjęs dar bandė pereiti į šaligatvį. Antroji kulipka pataikė į galvą... ir užbaigė jo gyvenimo dienas“.

Literatūra:

ZEMBRICKIS, Johanas. *Klaipėdos apskrities istorija*. III tomas. Klaipėda, 2011, p.162 .

TATORIS, Jonas. *Senoji Klaipėda*. Klaipėda, 1994, p.145.

VAREIKIS, Vyngantas. SAFRONOVAS, Vasilijus. Žuvusieji ir sužeistieji karinės operacijos metu, 1923-ieji: Klaipėdos prijungimas prie Lietuvos. *Dalyviai ir jų liudijimai*. Dokumentų rinkinys. Sudarė Vasilijus SAFRONOVAS. Klaipėda, 2022, p.489-505.

<http://www.krastogidas.lt/objektai/805-pastatas-turgaus-g-3>

Taškas nr. 12. Prefektūra (Sukilėlių g. 8). Maršruto nr. 1.1 pradžia. Maršruto nr. 2.2 pabaiga.

Dabartinė Sukilėlių gatvė buvo vadinama Perkasų (Griovų) gatve, kuri pylimu skyrė pilies Citadelę nuo senamiesčio. XVIII a. pabaigoje pylimai ir tvirtovės valdos buvo pardavinėjamos, o jų vietose statomi namai arba rengiamos sankrovos aikštelės. Po didžiojo gaisro šioje vietoje buvo pastatytas pastatas vadinamas „tarnybine“ (*Dienerei*) Pirmasis pastato Sukilėlių g. 12 savininkas 1858 m. buvo Švedijos konsulas Schilleris. Nuo 1915 m. pastato savininku buvo tarnautojas Gerhardas atsakingas už melioracijos darbų projektavimą ir vykdymą. 1921- 1923 m. šiame pastate Perkasų g. 3 veikė Prefektūros, vėliau - Prancūzijos vyriausiojo komisariato būstinė ir buvo Gabrielio Petisne darbo kabinetas ir administracinės patalpos. Po 1923 m. vasario 20 d. čia buvo Lietuvos valstybės įgaliotinio Klaipėdos kraštui A. Smetonos būstinė ir iki 1925 m. birželio veikė Klaipėdos krašto gubernatūra. Gubernatūrai sudarius sandorį su Internacionaliniu banku, buvo apsikeista patalpomis – bankas išsikraustė į Perkasų gatvę, o gubernatūra į banko patalpas Liepų gatvėje nr.10 (dabar – „Luminor“ bankas).

Nuo 1935 m. pastatas buvo tapęs Helene Rostowsky nuosavybe. Prieš 1939 metus šiame name veikė Žydų liaudies bankas (*Jüdische Volksbank*). 1939 m. sausį jis buvo paskirtas Klaipėdos krašto pronacistinio judėjimo organizacijoms - Sportbundui ir Ordnungsdienstui. Per II pasaulinį karą, šiame name veikė vietinė SS būstinė. Sovietmečiu čia buvo techninės literatūros biblioteka. Atkūrus Nepriklausomybę jame veikė komercinis bankas „Hermis“, o šiuo metu pastatas yra rekonstruojamas į viešbutį.

1923 m. sausio 15 d. šioje vietoje vyko kulminacinis Klaipėdos operacijos momentas - Prefektūros šturmas. Ypatingosios rinktinės II grupės puolimo metu miesto gatvėse „sukilėliai“ buvo apšaudomi nuo namų stogų ir per langus. Dėl apšaudymo grupės pajėgos pasklido po miesto gatves. J. Budrys rašė: *„Nustačius, kad priešoj pajėgos telkiasi Prefektūroje, kuri buvo ginama stipria flankuojančia ugnimi iš priedangų, visiems kuopų vadams buvo įsakyta supti Prefektūrą. Kpt. M. Kalmantavičius greitai susirado ltn.*

V. Burokevičių (Šepetį), kuris buvo sutelkęs būrį kovotojų ir įsakė rasti mažiausiai apšaudomą ruožą bei „prislinkti prie Prefektūros namo ir greičiausiu laiku granatomis išmušti iš to namo ten esantį priešą. Neužilgo karininkui Šepečiui pasisekė prisiartinti prie namo ir mesti keletą granatų, tuo pat laiku iš kitos pusės buvo pastatyti ant namų stogų lengvi kulkosvaidžiai, kurie atidengė ugnį į Prefektūros langus. Po sustiprintos kulkosvaidžių ir granatų ugnies priešo ugnis buvo nuslopinta ir veikiai pasirodė iš Prefektūros lango balta vėliava. Šis drąsus žygis karininkui Šepečiui (leitenantui Burokevičiui) ir keliems sukilėliams kainavo gyvybes, bet per jų aukas į Prefektūrą apie 13:30 val.“

Prie prefektūros įėjimo mesdamas granatą žuvo 8 pėstininkų pulko kapitonas Viktoras Burokevičius. Pastate gynėsi apie 80 prancūzų kareivių, keli karininkai ir komisaras Garbrielis Petisnė, kurie „sukilėlių“ buvo nuginkluoti.

Raporte Mykolas Kalmantas rašė: *„Pagaliau paaiškėjo svarbiausios priešo jėgos susitelkė Prefektūroj. Tuojaus visiems kuopų vadams įsakiau apsupto Prefektūros namą. Bet prie to namo priėjimas buvo labai sunkus, nes priešas tu[rė]jo patogius apšaudymus visų gatvių prie to namo prienančių. Puolant Prefektūrą buvo užmušta keletas sukilėlių todėl veikti reikėjo sustiprintai ir skubiai, kad nenupultų mūsų moralės jėgos. Greitai suradau karininką Šepetį, kuris buvo surinkęs vienon vieton apie būrį sukilėlių. Jam įsakiau su tuo būriu surasti mažiau apšaudomą vietą prislinkti prie Prefektūros namo ir greičiausiu laiku granatomis išmušti iš to namo ten esantį priešą. Neužilgo karininkui Š[e]pečiui pasisekė prisiartinti prie namo ir mesti keletą granatų tuo pat laiku iš kitos pusės buvo pastatyti ant namų stogų lengvi kulkosvaidžiai kurie atidengė ugnį į Prefektūros langus. Po sustiprintos kulkosvaidžių ir granatų ugnies priešo ugnis buvo nuslopinta ir veikiai pasirodė iš Prefektūros lango balta vėliava. Šis drąsus žygis karininkui Šepečiui (leitenantui Burokevičiui) ir keliems sukilėliams kainavo gyvybės, bet per jų aukas į Prefektūrą apie 13 ½ val. Įėjus į Prefektūrą radome ten virš 80 francūzų kareivių, kel[e]jtą karininkų ir patį Komisarą [Gabrielį] Petisne. Tuojaus įsakiau visiems nusiginkluoti ir ginklus paėmus savo žinion žmones suvedžiau į vieną vietą po sukilėlių apsauga. Užėjus į kambarį kur buvo komisaras Petisne jis stovėjo labai prislėgtame ūpe. Bet man mandagiai pradėjus kalbėti, kad mes su francūzais muštis nenorime, bet mes norim sutvarkyti tiktai lietuvių valdžią Klaipėdos krašte, jis tuoj įsidrąsino, atsisėdo ir užklausė kas aš per vienas. Trumpai atsakius Bajoras pareikalavo dokumentų į ką trumpai prisiėjo atsakyti parodžius*

revolverį vietoj dokumentų. Jis tuoj nusiramino ir pradėjo klausti ar pažįstu aš sukilėlių vadą Budrį su kuriuo jis notomis vedė derybas“.

Prancūzų šaltiniai apie kovą prie Prefektūros rašo taip: „Kpt. M. Vaucaire, negalėdamas daugiau atlaikyti priešo viržimosi į miestą, įsakė savo daliniams pasitraukti ir vykti ginti komisaro būstinę ir misijos narius. Jis dabar jau apytikriai žinojo priešo pajėgumą, nors puolimo tikslas jam dar nebuvo žinomas. Tad kova savo kulminacijos tašką ir pasiekė ties komisaro pastatu. Šauliai kovėsi gatvėse ir šaudė iš langų. Gatvėje kulkosvaidį aptarnaujantis šaulys buvo vietoje nukautas. Krito negyvas ir kitas. Priešas užėmė artimų namų langus, o kai kur net ir stogus. Jo būriai, puldami prefektūrą, turėjo ypatingų nuostolių. Vienas, mūsų akimis žiūrint, jų vyresnysis, mirtinai sukrito prieš prefektūros durim. Vienam mūsų šaulių kulka suplėšė net šautuvo buožę!..

Priėjo momentas, kada pradėjo rastis ir amunicijos trūkumas. Pagaliau beliko tik nuogu durklu eiti prieš puolantį priešą, kuris ne tik viršijo mus savo skaičiumi, bet ir savo amunicijos atsargomis. Tokiu kritišku momentu kpt. M. Vaucaire buvo pašauktas pas aukštąjį komisarą Petisnę ir užklaustas nuomonės apie padėtį. Kapitonas aiškiai pasakė, kad pozicijos ilgiau nebeįmanoma laikyti. Tuo pačiu momentu kulka pramušė komisaro kabineto langą ir atsimušė į lubas. Tada komisaras liepė pro langą iškelti baltą drobę, o kpt. M. Vaucaire įsakė savo šauliams visus šautuvų užraktus užkasti prie pastato esančiame mažame sodelyje. Po to kapitonas išėjo ir atsistojo prie pastato svarbiausio įėjimo, kur jį jau pasitiko vidutinio amžiaus žmogus. Jis davė suprasti, kad jis esąs būrių vadas.“ Po pokalbio su Ž. G. Petisnę „dabar visi suprato, kad anie apginkluoti būriai buvo niekas kitas kaip reguliarios Lietuvos armijos daliniai, persirengę civiliais drabužiais, kad pavaizduotų Klaipėdos krašto gyventojų sukilimą. Karininkai ir puskarininkiai nešiojo ant rankų raiščius, kuriuose buvo atžymėtas jų laipsnis“.

Prefektūros puolimo metu žuvo ir ltn. I. E. Kraunaičio vadovaujamo raitelių būrio kavaleristas, 1-ojo husarų pulko eil. Jonas Simonavičius ir buvo sunkiai sužeista prancūzų šaulys Albertas Bonas, kuris mirė 1923 m. sausio 18 d. Klaipėdos ligoninėje.

Po derybų tarp prancūzų ir lietuvių tos pačios dienos vakarą į prefektūrą atvykus Jonui Budriui, prancūzai parašė gražinti ginklus, o atsidėkodami atidavė lietuvių automobilį paimtą prie Naujadvario. Visi prancūzų ir lietuvių belaisviai buvo paleisti. Tolesnių derybų

metu buvo Klaipėdos mieste buvo nustatyta neutrali zona, į kurią neturėjo teisės įeiti lietuviai „sukilėliai“ ir kurioje negalėjo būti ginkluoti prancūzai.

Literatūra:

Prancūzai Klaipėdoje 1920-1923. Katalogas. Sud. Zita GENIENĖ, Sigutė VAIČIŪNIENĖ. Klaipėda, 2007, p.43, 114-115. .

1923-ieji: Klaipėdos prijungimas prie Lietuvos. Dalyviai ir jų liudijimai. Dokumentų rinkinys. Sudarė Vasilijus SAFRONOVAS. Klaipėda, 2022,

TATORIS, Jonas. *Senoji Klaipėda*. Klaipėda, 1994, p.188.

VAREIKIS, Vygantas. Territoire de Memel. Prancūzai Klaipėdos kareivinėse In. *Kareivinės virtusios Klaipėdos universitetu*. Sud. Vasilijus SAFRONOVAS. Klaipėda, 2012, p. 67-68.

VAREIKIS, Vygantas. SAFRONOVAS, Vasilijus. Žuvusieji ir sužeistieji karinės operacijos metu, 1923-ieji: *Klaipėdos prijungimas prie Lietuvos. Dalyviai ir jų liudijimai*. Dokumentų rinkinys. Sudarė Vasilijus SAFRONOVAS. Klaipėda, 2022, p.489-505.

<http://www.krastogidas.lt/objektai/744-pastatas-sukileliu-g-8>

Taškas nr. 13. Naujojo Turgaus aikštė/Teatro aikštė

Naujojo Turgaus (Teatro) aikštė buvo atidaryta 1819 metais, užpylus dalį pilies griovių. Turguje buvo pardavinėjama mėsa ir kiti produktai. 1860 metais Naujojo Turgaus pakraštyje buvo pastatyta turgaus halė. Šalia prie Dangės upės veikė Žuvų turgus, kuriame šviežias ir rūkytas žuvis pardavinėdavo Kuršių nerijos žvejai. XX a. pradžioje Turgaus gatvės, Teatro aikštė, Naujasis turgus sudarė ilgą nuo Jono bažnyčios nutįsusių prekyvietę ypač atgydavusią mugių ir prekymečių metu – su prekybininkų palapinėmis, atrakcionais, pasilinksminimo vietomis. Po Didžiojo Klaipėdos gaisro 1858 metais Turgaus ir Teatro gatvių sankryžoje (dabar - Pramogų bankas (Turgaus g. 1) buvo pastatytas neorenesaninis valstybinis bankas, kurios kompleksas su vidiniais kiemais ir sodu užėmė beveik visą kvartalą. Iki 1923 metų šiame pastate veikė vokiečių valstybinis bankas, o po to - Lietuvos valstybės banko filialas.

1819 metais Turgaus aikštėje buvo pastatytas klasicistinio stiliaus miesto teatras, kuris XIX amžiuje veikė aktyviai, o vieną sezoną šiame teatre dirigavo garsusis vokiečių

kompozitorius Richardas Wagneris viešėjęs čia su Karaliaučiaus opera. Po Didžiojo gaisro teatro pastatas buvo atstatytas ir rekonstruotas 1893 metais neoklasicizmo stiliumi.

XX a. pradžioje magistratas nutarė Teatro aikštę paversti visuomenės poreikiams skirta vieta. Buvo nutarta čia įkurti skverą ir pastatyti fontaną, kuris atsirado 1912 metais ir buvo skirtas Klaipėdoje gimusio poeto Simono Dacho atminimui. Ant pjedestalo buvo įrengta bronzinė Taravos Anikės figūra. Skveras įrengtas nebuvo. Per Antrąjį pasaulinį karą fontanas buvo išardytas, skulptūra dingo. Fontanas ir skulptūra buvo atkurti tik 1989 metais.

1923-1929 metais Turgaus aikštėje dažnai vyko įvairūs renginiai ir minėjimai susiję su Klaipėdos operacija. 1923 m. vasario 16 d. Paryžiuje buvo priimtas nutarimas suteikti Lietuvai suverenias teises į Klaipėdos kraštą. 1923 m. vasario 20 dieną prancūzų įgula išsikraustė iš Klaipėdos kareivinių, o lietuvių kariniai daliniai iškilmingai įžengė į miestą.

Karininkas Petras Tarasienka įžengęs į Klaipėdą su husarų pulku tą dieną aprašė taip: „ 11 valandą rinktinė pradėjo žygiuoti į Klaipėdą, ant Turgaus aikštės, prie miesto teatro. 12 valandą susirikiavus kariuomenei. 2 baterijai saliuotuojančioms, orkestrui griežiant Tautos himną, buvo pakelta ant Prefektūros valstybinė Lietuvos vėliava, tuo pat metu iškeliamas vėliavas ir ant kareivinių <...> 20 valandą karininkai dalyvauja iškilmingoje vakarieneje, kuri surengta „Ryto“ viešbučio salėje, kur buvo susirinkę kaip sukilimo vadai, taip ir daug veikėjų Klaipėdos krašto. Ilgai tęsėsi kalbos, be perstogės skambėjo „Valio!“ šviesiai ateičiai Klaipėdos ir Lietuvos.“ Šioje aikštėje vykdavo Lietuvos kariuomenės parados ir valstybinių švenčių minėjimai į kuriuos atvykdavo Lietuvos prezidentai. 1924 m. gegužės 8 d. Paryžiuje buvo pasirašyta *Konvencija dėl Klaipėdos teritorijos*, pagal kurią Didžioji Britanija, Prancūzija, Italija ir Japonija kartu su JAV perdavė Lietuvai Konvencijoje numatytais sąlygomis visas teises teritorijoje tarp Baltijos jūros ir Rytų Prūsijos rytinės sienos. 1924 m. gegužės mėnesį Turgaus aikštėje vyko minėjimas ir paradas Klaipėdos konvencijos pasirašymo proga, į kurį atvyko ir Lietuvos ministras pirmininkas Ernestas Galvanauskas – pagrindinis Klaipėdos operacijos iniciatorius.

Klaipėdos kraštas kaip atskira teritorija buvo suformuota po Pirmojo pasaulinio. Būtent šis karas pakeitė Klaipėdos miesto ir regiono istorijos raidos kryptį. 1918 m. pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui ir 1919 m. pasirašius Versalio taikos sutartį šiaurinė Rytų Prūsijos dalis Antantės ir Vokietijos susitarimu buvo atskirta nuo Vokietijos. Teritorija laikinai nuo 1920 m. administruoti buvo perduota Antantei. 1923 m. pradžioje Antantės

šalys sprendė Klaipėdos krašto ateities klausimą, tad Lietuvos Respublikos karinė akcija prisidėjo prie krašto greitesnio perdavimo Lietuvos valstybei. 1923 m. vasario 16 d. Klaipėdos kraštą Antantė *de jure* perdavė Lietuvos Respublikai. Tai pakartotinai 1928 m. pasirašydama sienų sutartį su Lietuva *de facto* pripažino ir Vokietija. Todėl kalbant apie karinį vad. „Klaipėdos sukilimo“ aspektą, svarbu pabrėžti jog svarbiausi buvo diplomatiniai žingsniai ir tarptautiniai susitarimai. Lietuvos Respublikai Klaipėdos kraštas buvo perduotas ir pripažintas keliomis tarptautinėmis sutartimis. Antantės šalys (Prancūzija, Didžioji Britanija, Italija ir Japonija) nesiėmė jokių (nei diplomatinių, nei karinių) veiksmų nei prieš „sukilėlius“, nei Lietuvos valstybę, kad susigrąžinti Klaipėdos krašto kontrolę.

Literatūra:

TATORIS, Jonas. *Senoji Klaipėda*. Klaipėda, 1994, p. 230-232, 291-292.

Prancūzai Klaipėdoje 1920-1923. Katalogas. Sud. Zita GENIENĖ, Sigutė VAIČIŪNIENĖ. Klaipėda, 2007. p. 58-59.

VAREIKIS, Vygantas. Archeologas ir karininkas Petras Tarasenko Klaipėdoje, in. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, t. XX. Klaipėda, 2010, p.184-201.

Kova dėl Klaipėdos: įvykiai ir žmonės. Sud. Zita GENIENĖ, Vygantas VAREIKIS. Klaipėda, 2013, p. 58, 95.

<http://www.krastogidas.lt/objektai/5-paminklas-simonui-dachui-skulptura-taravos-anike>

Taškas nr. 14. Pilies tiltas Karolio tiltas

Tiltas dabartinio Pilies tilto vietoje buvo pavadintas Prūsijos karaliaus Wilhelmo III sūnaus princo Friedricho Karolio vardu ir buvo pastatytas dar 1829 metais. Tai buvo medinis vartomas tiltas (anga apie 12 metrų pločio). Iki tol žmonės ir krovinius per Dangės upę kilnojo keltai. 1877- 1878 metais tiltas buvo perstatytas, o 1904 metais medinis Karolio tiltas pakeistas metaliniu su jugendo stiliui būdingais elementais. 1908 metais įvyko Karolio tilto rekonstrukcija (su 17 metrų praplauka laivams) ir per tiltą buvo nutiesta tramvajaus linija Menragės švyturys – Smeltė.

Klaipėdos operacijos metu 1923 m. sausio 15 d. rytą lietuvių sukilėlių 1 ir 3 būriai, vadovaujami kpt. Jurgio Astupėno įžengė į miestą tiltu Liepų gatvėje prie Luizės dvaro, pasiuntę šaulių kuopą į Klaipėdos geležinkelio stotį, nužygiavo Liepų ir Dangės gatvėmis ir užėmė abu miesto tiltus.

Literatūra:

ZEMBRICKIS, Johanas. *Klaipėdos apskrities istorija*. III tomas. Klaipėda, 2011, p.282.

TATORIS, Jonas. *Senoji Klaipėda*. Klaipėda, 1994, p.88-90.

Taškas nr. 15. Žiemos uostas

Iki XIX a. antrosios pusės krova vykdavo Dangės upėje, o medienos sankrovos aikštelės buvo marių pakrantėje Smeltėje. Laivyba trukdė gamtinės kliūtys. Smėlis iš Kuršių nerijos nuolatos užpustydavo uosto sąsiaurį, todėl gylis prie uosto vartų svyravo tik nuo 4,4 iki 5 metrų. 1834 m. surinkę reikiamą pinigų sumą Klaipėdos miesto pirkliai pradėjo Šiaurės molo statybą, kuri truko penkiasdešimt metų. 1855 metais Klaipėdos pirkliai į dešinę nuo Danės žiočių pradėjo statyti naują uostą dabar vadinamą Žiemos uostu.

Vokiečių keliautojui Oto Glagau 1868 metais iš Smitynės pusės stebint Klaipėdą atsivėrė toks miesto ir uosto vaizdas: „*Priešais mane iškyla Klaipėda, tas mažasis Londonas, su savo švariomis ir plačiomis gatvėmis, užstatytomis po 1854 metų gaisro naujais, daugiausia vieno arba dviejų aukštų, dailias ir tvirtais namais su gražiu patogiu uostu, kuriame supsi stiebų miškas, su aukštu lieкну švyturio bokštu ir žaliais sodiniais...*“

Nuo 1870 metų prie uosto statybos ir uosto farvaterio gilinimo darbų prisidėjo valstybė, kadangi gilinimo darbams trukdė dideli akmenys, kurių iškėlimui reikėjo didelių investicijų. 1880 metais naujasis Žiemos uostas (akvatorija sudarė apie 3,7 ha.) buvo baigtas. Taip pavadintas jis buvo todėl, kad neužšaldavo per šalčius ir galėdavo priimti laivus ištisus metus. Vėliau uostas buvo apsuptas akmenine siena. Žiemos uostas galėdavo priimti 50 - 60 laivų. Uosto plėtimo ir farvaterio gilinimo planus sutrukdė Pirmasis pasaulinis karas. 1920-1923 metais Klaipėdos (Žiemos) uostą siekdami apsirūpinti kuru ir maisto produktais aplankydavo lenkų, anglų ir prancūzų (kurie kartu ir palaikė prancūzų įgulą Klaipėdoje) karo laivai. 1922 m. liepos mėn. Prancūzijos nacionalinės šventės - Bastilijos paėmimo dienos proga – Klaipėdą aplankė prancūzų kreiseris *Jules Michelet*, kuriame vyko priėmimas.

Klaipėdos operacijos metu iš įvairių uostų į Klaipėdą padėti prancūzų įgulai ir sustiprinti Antantės moralinį autoritetą buvo pasiųsti prancūzų ir anglų karo laivai. Lenkų, britų ir prancūzų karo laivai pasirodė Žiemos uoste.

Dar 1923 m. sausio 13 d. Prancūzijos jūrų reikalų ministras išsiuntė sunkiojo kreiserio „*Voltaire*“ admirolui telegramą: „*Nusprendžiau skubiai išsiųsti „Voltaire“ trumpai misijai į*

Memelj. Prašau jūsų kuo greičiau pranešti artimiausias datas ir laiką, kai jūsų laivas galės pradėti kelionę. Jūs privalote surinkti komandą iš „Condorcet“ ir „Diderot“ komandų. Neskubinų jūsų dėl tinkamo laivo parengimo. Jūrinių reikalų prefektui yra pavesta aprūpinti jus reikalingais šiltais rūbais ir maisto produktais.“

„Sukilimo“ dalyvis A. Žiedas atsiminimuose rašė, kad *„jeigu Petisnė lauktoji pagalba – du karo laivai naikintojai būtų pasirodę Klaipėdos vandenyse bent dieną anksčiau, tai Klaipėdos krašto istorija galėjo išsivystyti Lietuvai labai nelaiminga linkme. Tačiau sukilimą lydėjo laimė.“*

1923 m. sausio 17 d. Ambasadorių konferencija nutarė pasiūsti į Klaipėdą komisiją, vadovaujamą prancūzų diplomato Geoges Clinchat. Tą pačią dieną į Klaipėdos uostą įplaukė anglų karo laivas „Caledon“, o sausio 18 d. – prancūzų minininkai „Algerien“ ir „Senegalais“.

1923 m. sausio 22 d. sunkusis kreiseris „Voltaire“ atplaukia į Klaipėdą, bet stovi reide, nes dėl grimzlės negalėjo įplaukti į uostą.

1923 m. sausio 24 d. į uostą įplaukė prancūzų karo laivas „Durance“. Vasario 1 dieną, kad prancūzai galėtų apsirūpinti maisto produktais laivas „Senegalais“ išplaukė jų pargabenti į Liepoją.

Po Klaipėdos krašto perdavimo Lietuvai prancūzai pradėjo evakuaciją. 1923 m. vasario 16-18 dienomis į karo laivą „Durance“ buvo pakrauti 21-ojo pėsčiųjų šaulių bataliono ginklai, inventorius, mašinos ir nugabenti į „Voltaire“.

1923 m. vasario 19 d. 7:30 prancūzų šaulių įgula atidavė pagarbą nuleidžiamai vėliavai, su orkestru, kuris grojo „Marseljetę“ išėjo iš kareivinių nužygiavo į Žiemos uostą, įsėdo į laivą „Aillette“, kuris juos nugabeno į „Voltaire“.

1923 m. vasario 19 d. 12 val. „Voltaire“ išplaukė iš Klaipėdos į Šerburgo uostą, kuris pasiekė Prancūzijos uostą kovo 1 dieną. Iš Klaipėdos išplaukė ir „Caledon“ ir „Senegalais“ su Ypatingosios komisijos narias ir prancūzų kariškiais.

Literatūra:

ZEMBRICKIS, Johanas. *Klaipėdos apskrities istorija*. III tomas. Klaipėda, 2011, p.285-287.

TATORIS, Jonas. *Senoji Klaipėda*. Klaipėda, 1994, p.76-78.

VAREIKIS, Vygantas. Klaipėdos uostas XIX a. pabaigoje- XX a. pirmoje pusėje In. VAREIKIS, Vygantas.

BAREIŠA, Edmundas. *Gamta ir technika. Klaipėdos uostas XIX a. pabaigoje- XX a. pirmoje pusėje*. Klaipėda, 2014, p. 6-10.

Prancūzai Klaipėdoje 1920-1923. Katalogas. Sud. Zita GENIENĖ, Sigutė VAIČIŪNIENĖ. Klaipėda, 2007, p.7, 74-79, 88-91.

Taškas nr. 16. Klaipėdos miesto rotušė (Dangės g. 17)

Dabartinis rotušės pastatas buvo pastatytas miesto ekonominio klestėjimo laikais. 1872 m. pirklys ir Danijos konsulo Lorenzas Lorckas už žmonos kraitį pastatė dviaukštį gyvenamąjį namą su dviem šoniniais fligeliais, o dideliame sode už jo – sodo paviljoną ir šiltnamį su oranžerija. Kaip rašė Klaipėdą aplankęs keliautojas namas yra „*itališkojo stiliaus, pastatytas pagal kilmingųjų skonį*“. Kad nebūtų užstatytas vaizdas į upę Lorckas įsigijo priešais stovėjusį sklypą, kuriame dabar stovi Žvejo skulptūra.

Viename 1789 metų dokumente rašoma:“ *Gyvenamasis namas visiškai naujas ir pastatytas pagal naują madą. Jo stogas šlaitinis, dengtas variu, apjuostas statulų galerija, name yra 13 kambarių ir didelė salė, papuošta nublizginto medžio figūromis (salė ir keletas kambarių ištapyti freskos technika), du alkovai ir skliautuoti rūšiai. Durys puikiai stalių išgrąžintos, langai dideli.*“

Šiame pastate – gražiausiame visame mieste - Napoleono armijai įžengus į Berlyną, 1807 -1808 metais apsistojo Prūsijos valdovas Frydrichas Vilhelmas III su žmona Luize. 1807 m. spalio 9 d. Klaipėdoje buvo paskelbtas baudžios panaikinimo aktas Prūsijoje (Spalio ediktas).

1846 metais. Klaipėdos miesto magistratas nupirko sklypą su namu miesto rotušei iš pirklio Lorenzo Lorko žento Friedricho Ludwigo Consentijaus. dešiniajame Dangės krante. 1875-1877 metais pastatas buvo rekonstruotas, jam labiau suteikiant renesansinį vaizdą, t.y. atsirado renesansui įprastos horizontalios linijos.

1907 metais kovų su Napoleonu 100 metų sukakties proga buvo atidengtas Borusijos paminklas, vadintas „tautiniu paminklu (*Nationaldenkmal*). Paminklo atidaryme “ 1907 metų rugsėjo 23 d. dalyvavo Vokietijos karalius Vilhelmas II. Johanas Zembrickis rašo, kad „su neaprašomu džiaugsmu sutiktas imperatorius ir karalius Vilhelmas II <...> Teišsipildo jo linkėjimai, kad miestą ir apskritį apgaubtų Dievo palaima! “ Borusijos paminklas buvo nuvertas 1923 metų pavasarį šiaušių mieste metu, jis buvo laikytas

gaisrinės kieme ir atstatytas 1938 metų rudenį nacionalsocialinio judėjimo krašte pakilimo metais. Antrojo pasaulinio karo metais paminklas dingo. Šioje vietoje nuo 1971 metų stovi Žvejo skulptūra.

Rotušės pastate 1920 m. vasario 15 d. įvyko oficiali Klaipėdos krašto perdavimo ceremonija Santarvei (prancūzų pajėgoms), o šalia Borusijos paminklo įvyko iškilmingas paradas ir karių rikiuotė.

Literatūra:

ZEMBRICKIS, Johanas. *Klaipėdos apskrities istorija*. III tomas. Klaipėda, 2011, p.276-278, 323.

ZEMBRICKIS, Johanas. *Klaipėda XIX a. amžiuje*. II tomas. Klaipėda, 2004, p. 122-124.

TATORIS, Jonas. *Senoji Klaipėda*. Klaipėda, 1994, p.142, 172-174, 291.

Prancūzai Klaipėdoje 1920-1923. Katalogas. Sud. Zita GENIENĖ, Sigutė VAIČIŪNIENĖ. Klaipėda, 2007. p. 32-34.

<http://www.krastogidas.lt/objektai/70-klaipedos-rotuse>

Taškas nr. 17. Viktorijos” viešbutis. S. Šimkaus g.2.

„Viktorijos“ viešbutis yra viena iš nedaugelio įstaigų Klaipėdoje nuo XVII a. vystantį veiką toje pačioje vietoje. Nuo XVIII a. antrosios pusės šioje vietoje veikė „Baltojo žirgo“ karčiama. XIX a. jis priklausė turtingam pirkliui, kuri čia turėjo sandėlį. Šalia karčiamos veikė vasaros sodas su paviljonu, XIX a. antroje pusėje pasikeitus savininkui pasikeitė ir viešbučio pavadinimas - juo tapo „Viktorija“. Viešbutis buvo rekonstruotas ir tapo prestižiniu Klaipėdos viešbučiu, kurio kariatos laukdavo svečių prie geležinkelio stoties ir garlaivių prieplaukų. 1922 m. viešbutis dar kartą buvo rekonstruotas, įrengtas centrinis šildymas, čia veikė pirmos klasės kavinė- restoranas.

Tarpukario metais šiame viešbutyje įvyko priėmimai skirti paminėti Klaipėdos krašto prijungimą, iškilmingi priėmimai Lietuvos valstybinių švenčių progomis, lietuviškų organizacijų, Lietuvos šaulių sąjungos, lietuvių įgulos rengiami pobūviai, koncertai, paskaitos ir pan.

Literatūra:

TATORIS, Jonas. *Senoji Klaipėda*. Klaipėda, 1994, p.246.

Taškas nr. 18. Biržos tiltas / Paminklas “Arka”. Dangės g.

Vietoje, kurioje per Dangės upę susijungia senamiestis su naujamiesčiu nuo Vokiečių Ordino laikų stovėjo pagrindinis miesto tiltas iki XVIII a. antrosios pusės turėjęs strateginę reikšmę. Biržos tiltas turėjo ne tik strateginę- karinę reikšmę, bet ir duodavo miestui nemažai pajamų – kiekvienas praplaukiantis laivas turėjo mokėti miestui tilto pakėlimo mokestį, Tiltu viduryje buvo atidaromas nedidelis plyšys, kad galėtų pralysti laivų stiebai. Pirmieji dujiniai žibintai ant Biržos tilto buvo įžiebti 1807 metais į Klaipėda atvykus Prūsijos valdovų šeimai. Iki XIX a. vidurio šis tiltas buvo vienintelis tranzitinis tiltas miesto centre. 1879 m. buvo pastatytas naujas varstomas metalinis tiltas ant mūrinių atramų. Varstomo tilto anga buvo 14 ir 19 metrų. 1904 metais per Biržos tiltą, po rekonstrukcijos pradėjo važinėti tramvajus Geležinkelio stotis - Smeltė. Senasis tiltas buvo sunaikintas Antrojo pasaulinio karo metais.

Klaipėdos operacijos metu 1923 m. sausio 15 d. rytą lietuvių sukilėlių 1 ir 3 būriai, vadovaujami kpt. Jurgio Alstupėno įžengę į miestą tiltu Liepų gatvėje prie Luizės dvaro, nužygiavo Liepų ir Dangės gatvėmis ir užėmė abu miesto tiltus.

Paminklas “Arka” yra skirtas Tilžės akto 85 metų ir Mažosios ir Didžiosios Lietuvos susijungimo 80- mečiui paminėti ir pastatytas 2003 metais privačia iniciatyva ir rėmėjų lėšomis. Iniciatyvinės grupės, kuriai vadovavo tuometinis Seimo narys klaipėdietis Valentinas Greičiūnas, dėka atsiradęs paminklas sveria 150 tonų ir yra 8,5 m aukščio. Skulptūros mažoji kolona iš raudonojo granito simbolizuoja Mažąją Lietuvą ir jos kultūrinį paveldą, o pilkoji – Didžiąją Lietuvą. Paminklo viršuje rašytojos levos Simonaitytės žodžiai, parašyti prabėgus mėnesiui po 1923 m. sukilimo: „Esame viena tauta, viena žemė, viena Lietuva!“

Literatūra:

ZEMBRICKIS, Johanas. Klaipėdos apskrities istorija. III tomas. Klaipėda, 2011, p.282.

Jonas TATORIS. Senoji Klaipėda. Klaipėda, 1994, p.88-90.

<http://www.krastogidas.lt/objektai/54-paminklas-arka>

Taškas nr. 19. Dangės krantinė/ Dangės 100-mečio skveras

Nuo XIX a. vidurio Dangės pakrantėje (Luizės gatvėje) atsirado administracinių įstaigų – birža, paštas, rotušė, o prie Karolio (Pilies) tilto 1821 metais buvo pastatyta klasicistinio stiliaus muitinė. Pagalbiniais muitinės pastatai tęsėsi Danės pakrante. 1856 prie Dangės po Didžiojo gaisro buvo pastatytas naujas biržos pastatas – svarbus miesto architektūrinis akcentas. Į rytus Dangės pakrantėje (dabar – „Klaipėdos energijos“ pastatai) buvo rengiama mediena burlaiviams, sankrovos aikštelės. Taip Naujamiestyje susiformavo naujas administracinis Klaipėdos centras. Dangės pakrantė tarp abiejų tiltų tapo miesto centrine vieta, kuri beveik visiškai buvo sunaikinta Antrojo pasaulinio karo pabaigoje. 2022 metais minint 80 - ašiais Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos metines buvo atidengtas paminklas „Arka“. 2022 metais buvo atidarytas Šimtmečio skveras, skirtas Lietuvos valstybės šimtmečiui, kuriame yra eksponuojamos Klaipėdos miesto datos ir svarbiausi įvykiai, tame tarpe ir trumpa Klaipėdos operacijos ir prijungimo istorija.

Literatūra:

ZEMBRICKIS, Johanas. *Klaipėdos apskrities istorija*. III tomas. Klaipėda, 2011.

Jonas TATORIS. *Senoji Klaipėda*. Klaipėda, 1994, p 1801-181.

<http://www.krastogidas.lt/objektai/54-paminklas-arka>

Taškas nr. 20. „Luminor“ bankas/ Vyriausiojo komisaro rezidencija. Liepų g.10.

Liepų gatvės pavadinimas istorijos eigoje nuolatos kito – Liepų gatvė- Aleksandro gatvė- vėl Liepų gatvė - Antano Smetonos gatvė - Aldofo Hitlerio gatvė – Gorkio gatvė ir dar kartą Liepų gatvė. XVIII a. pirmojoje pusėje Krūmamiestyje gyvendavo daugiausiai neturtingos lietuvių šeimos. Sodybėlės buvo varganos, dažniausiai vieno namuko, kartais ir tvartelis būdavo greta. Sodybėlės kurdavosi padrikai, be jokio plano ir, artėjant priešui, komendantui parėdžius, būdavo sugriaunamos arba sudeginamos. Pasak istoriko Jono Tatorio, tokia būdavusi to meto gynybos taktika: kad priešas neįsitvirtintų, priemiesčius sunaikindavo patys Klaipėdos gynėjai. Todėl ir Krūmamiestis ne kartą būdavo naikinamas, o vėliau vėl atsistatydavo. Liepų gatvė buvo pradėta tvarkyti 1807 m. į miestą atvykus karališkajai porai – ji buvo išgrįsta, kad tiktų „aukštųjų karališkųjų valdovų pasivaikščiojimui ir kasdienėms leibgvardijos pratyboms“. Nors Liepų gatvėje turtingi pirkliai statėsi namus nuo XVIII a. antrosios pusės, dabartinį vaizdą gatvė įgavo XIX amžiuje, kuomet po didžiojo 1854 metų Klaipėdos gaisro mieste prasidėjo didžiosios statybos. Liepų gatvėje turtingi verslininkai ir valdininkai turėjo namus- rezidencijas, kuriuose ne tik gyveno, bet ir

turėjo kontorą. Gatvė buvo kruopščiai prižiūrima - 1873 metais buvo išleisti specialūs reikalavimai Liepų gatvei – uždrausta ja vežti daiktus vežimėliais, rogutėmis ir nešti krovinius bei lieti vandenį .

Liepų gatvėje 1893 metais pagal projektą kurį peržiūrėdavo ir kontroliavo Vokietijos karalius Vilhelmas II pirklio Anglanderio namų („Karališkojo pašto“) vietoje buvo pastatyta miesto paštas, kuriame yra trijų stilių samplaika – neogotikos, klasicizmo ir jugendo, tačiau dominuoja neogotika. Iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos salėje kalbėjo dvi Berlyno dailininko F. Štalo kompozicijos vaizduojančios karalienę Luizę Klaipėdos apylinkėse, kitame karalius Vilhelmas I.

1896 m. Liepų alėjos pradžioje iškilo bronzinis paminklas pirmajam Vokietijos imperatoriui Wilhelmui I, kurį dėl prasto architektūrinio skonio klaipėdiečiai buvo praminę „ubagėliu“. Šią vietą buvo pradėta vadinti Paminklo aikšte. Paminklas buvo nuverstas 1924 metų pavasarį riaušių Klaipėdoje metu, atstatytas 1938 metų rudenį kitoje vietoje (dabartinės K. Donelaičio aikštės pakraštyje) ir dingo po Antrojo pasaulinio karo.

Aleksandro gatvės nr. 3 namas (dabar Liepų g. 10) XX a. pradžioje priklausė pirkliui ir bankininkui Aleksanderiui. Viename pirmojo aukšto pastate buvo Tarptautinio banko kontora. Namas išsiskiria puošniu interjeru, gera apdaila, lubų freskomis. 1921-1923 metais pastatas tapo Santarvės vyriausiojo komisaro Žano Gabrielio Petisne rezidencija ir gyvenamąja vieta. Jame vyko susitikimais u oficialiomis delegacijomis, posėdžiai, vietos elito, užsienio delegacijų bei prancūzų karo laivyno delegacijų priėmimai. 1924 m. Klaipėdos krašto gubernatūrai sudarius sandorį su Tarptautiniu banku, buvo apsikeista patalpomis – bankas išsikraustė į Perkasių gatvę (buvusi Prefektūra), o gubernatūra į banko patalpas Liepų gatvėje, kur veikė iki 1939 m. kovo mėn. Verta paminėti, jog sovietmečiu šiose patalpose iki 1990 metų veikė propagandinis „Marksizmo- leninizmo universitetas“.

Prefekto Žano Gabrielio Petisne (1881-1931) biografijos bruožai. Gimė Bordo. 1905 m. tapo advokatu. 1907 m. vedė Marie Girese - Lot ir Garone apygardos senatoriaus dukrą ir pateko į Pietvakarių Prancūzijos politinio elito sluoksnius. 1908-1918 m. užėmė įvairius prefektūros valdininko postus. 1920 m. Petisne buvo paskirtas Mayenne prefektus, tačiau tarnybos ne pradėjo nes tuo pačiu metu buvo komandiruotas į Užsienio reikalų ministeriją ir paskirtas vykti į Klaipėdos kraštą civiliu komisaru. 1920 m. kovo 31 d. Petisne atvyko 5 Klaipėdą ir apsigyveno Aleksandro g, name nr.3. 1921 m. gegužę likvidavus karinę misiją

jis tapo Santavės vyriausiuoju komisaru ir išbuvo Klaipėdoje iki Klaipėdos perdavimo Lietuvai datos. Petisne siekdamas Klaipėdoje sustiprinti Prancūzijos (ir jos sąjungininkės Lenkijos) įtaką susidūrė su visų pusių pasipriešinimą ir įsigijo daug priešų. Jis pradėjo konfliktuoti su kitais aukščiausiais prancūzų administracijos pareigūnais, nepritarusiais jo nuomonei- su gen. Odry, plk. ltn. Guillaud, viceprefektu Fagedet. Grįžę į Prancūziją visi jie parašė memorandumus prieš Petisne. Sugrįžus į Prancūziją Petisne pateko nemalonėn, negavo prefekto vietos ir iki pat mirties liko be tarnybos.

Negaunant jokių nurodymų iš vadovybės, kpt. J. Atstupėno iniciatyva sausio 15 d. 9:00 val. 1-ojo ir 3-iojo užtvarų būriai užėmė abu tiltus. Apie tai buvo pranešta štabui, iš kurio atėjo įsakymas sulaukus 50 šaulių pastiprinimo eiti į miestą ir iš dešiniojo kranto užimti ten buvusius du tiltus per upę. Šauliai atvyko 10:15 val., ir kuopa pradėjo vykdyti užduotį. 3-iasis būrys ėjo gatve palei Dangės upę, 25 šauliai buvo pasiūsti užimti geležinkelio stoties, o kpt. Jurgis Atstupėnas su 90 kovotojų ėjo Liepų gatve trimis grupėmis kas 300 metrų. Į miesto kapines buvo pasiūsti žvalgai, o Lietuvos kariai pasipriešinimo nesutiko, o priėję tiltus sutiko 3-iają kuopą, kuri „šiek tiek žmoniškiau atrodė ir nebuvo pakrikusi“. Kuopos vadas tiltų apsaugai paliko po 10 žmonių su kulkosvaidžiais, o su likusiomis pajėgomis užėmė šiaurinę miesto dalį nuo Dangės upės iki geležinkelio linijos, ėjusios į uostą (nepaliečiant kitapus geležinkelio buvusią kareivinių). Sausio 15 d. 23:00 val. kuopos vadas gavo įsakymą į šiaurinę jo kontroliuojamą miesto dalį pasiūsti patrulius, o likusius karius vesti į Pramonės ir prekybos rūmus nakvynės. Sausio 16 d. kuopa išvyko į Naujadvarį, o sausio 17 d. – į Kauną.

Literatūra:

Jonas TATORIS. Senoji Klaipėda. Klaipėda, 1994, p.150, 179-180, 290-291.

Prancūzai Klaipėdoje 1920-1923. Katalogas. Sud. Zita GENIENĖ, Sigutė VAČIŪNIENĖ. Klaipėda, 2007, p.17,46, 80-81 .

Taškas nr. 21. Senosios miesto kapinės/paminklas “ Žuvusiems už krašto laisvę”.

Senosios miesto kapinės (dabar Skulptūrų parkas) Liepų ir Trilapio gatvių sankirtoje buvo atidarytas 1820 metais. Čia buvo laidojami visų religijų (išskyrus judėjus) mirusieji. Kapinės buvo gausiai apželdintos, kapinėse magistratas draudė rūkyti ir vedžioti šunis tad kaip rašė Johanas Zembrickis Klaipėdos miesto kapinės tapo „miestiečių pasididžiavimu,

rintimi dvelkiančia, poetiška ir pavésinga vieta, kurios galėtų pavydėti ir didesni miestai“. Kapinėse buvo daug šeimos rūšių. Miesto kapinės buvo išplėstos ir pradėtos naikinti po Antrojo pasaulinio karo. Sovietų valdžiai jos nerūpėjo. 1978 metais jos buvo galutinai sunaikintos ir šioje vietoje buvo įkurtas Skulptūrų parkas.

Klaipėdos „sukilimo“ metu žuvo Karo mokyklos kpt. E. Noreika, kariūnas V. Stašelis, 8-ojo pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidoto pulko ltn. V. Burokevičius, Karo milicijos mokyklos eil. Vincas Vilkas, 1-ojo husarų pulko eil. J. Simonavičius, 5-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio pulko eiliniai Adolfas Viliūnas ir Povilas Trinkūnas, 8-ojo pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidoto pulko eil. Jonas Petkus, šauliai Floras Lukšys, Povilas Jasaitis, Jonas Plekštys ir Antanas Ubavičius. Po Klaipėdos užėmimo buvo įsakyta žuvusius Lietuvos karius išvežti palaidoti į Lietuvą, nes buvo siekiama nusišviesti Lietuvos kariuomenės karių dalyvavimą.

Trys. Sausio 20 d. Klaipėdos miesto kapinėse iškilmingai buvo palaidoti šauliai F. Lukšys, J. Plekštys ir A. Ubavičius. 1923 m. sausio 22 d. netoli dabartinio paminklo buvo palaidotas Amerikos lietuvis, sukilimo rėmėjas A. Martus, kuris mirė nuo dėmėtosios šiltinės.

1925 metais Klaipėdos šaulių rinktinės iniciatyva iš Nemirsetos buvo atgabentas granitinis obeliskas, žymėjęs buvusią Vokietijos ir Rusijos sieną. Obeliską pritaikė ir tvorelę suprojektavo klaipėdietis dalininkas Adomas Brakas. 1925 m. rugsėjo 27 d. paminklas „Žuvusiems už krašto laisvę“ buvo iškilmingai atidengtas dalyvaujant evangelikų liuteronų kunigui Viliui Gaigalaičiui ir buvusiam sukilimo vadui, Klaipėdos krašto gubernatoriui Jonui Budriui.

Verta paminėti, kad 1923 m. lapkričio 23 d. švenčiant Lietuvos kariuomenės įkūrimo penktąsias metines, Kaune karo muziejaus sodelyje, iškilo skulptoriaus Juozo Zikaro sukurtas Jono Basanavičiaus biustas. Postamentui buvo parinktas atgabentas granitinis obeliskas, žymėjęs buvusią Vokietijos ir Rusijos sieną, o biustas išlietas iš šovinių, panaudotų per kovas už Klaipėdos kraštą, tūtelių.

Paminklas išliko ir sovietiniais metais, tik 1971 m. nuo obelisko buvo pašalintas užrašas „LŠS XX rinktinė“, o metaliniai stulpeliai buvo pakeisti – vietoj Gediminaičių stulpų ant granitinių stulpelių atsirado Neptūno trišakiai. Po kapinių sunaikinimo šis paminklas išliko, o atgavus Nepriklausomybę buvo restauruotas ir įgijo pirminę išvaizdą.

Literatūra:

ZEMBRICKIS, Johanas. *Klaipėda XIX a. amžiuje*. II tomas. Klaipėda, 2004, p. .

TATORIS, Jonas. *Senoji Klaipėda*. Klaipėda, 1994, p.105-106.

VAREIKIS, Vygantas. *99 Klaipėdos miesto istorijos*. Klaipėda, 2009, p.90-91.

JOKUBAUSKAS, Vytautas, VAREIKIS, Vygantas. Lietuvos šaulių sąjungos XX Klaipėdos rinktinė 1923-1939 metais. Klaipėda, 2016, p.25.

VAREIKIS, Vygantas. SAFRONOVAS, Vasilijus. Žuvusieji ir sužeistieji karinės operacijos metu, 1923-ieji: *Klaipėdos prijungimas prie Lietuvos. Dalyviai ir jų liudijimai*. Dokumentų rinkinys. Sudarė Vasilijus SAFRONOVAS. Klaipėda, 2022, p.489-505.

<http://www.krastogidas.lt/objektai/217-klaipedos-skulpturu-parkas>

Taškas nr. 22. Klaipėdos apskrities I. Simonaitytės viešoji biblioteka/Prancūzijos karinės misijos vadovo rezidencija. H. Manto g. 25.

Vienas turtingiausių Klaipėdos gyventojų slaptasis prekybos patarėjas, miško pirklys ir Klaipėdos pirklių organizacijos vadovas Hermanas Gerlachas 1875 metais pastatė „vokiško“ neorenesansinio stiliaus namą - rezidenciją Liepojos gatvėje. Naujamiesčio sklypuose architektai galėjo būti išradingesni, nes nereikėjo derintis prie gretimų pastatų. Šis pastatas išsiskiria savo puošimu, asimetrišku planavimu, tuo, kad pagrindinis įėjimas į pastatą yra ne centre, o krašte. Kieme taip pat buvo ūkiniai pastatai, sodas, šulinys.

Prancūzų įgula - XXI pėsčiųjų šaulių batalionas, pagal Versalio taikos sutartį 1920 m. vasario 15 d. atvyko į Klaipėdą. Prancūzijos karinės misijos vadovo štabas įsikūrė pastate Liepojos (Libauer) g. 6. Brigados generolas Dominique Joseph Odry su šeima (žmona ir 4 vaikai) iki 1921 metų gyveno šiame pastate.

Dominique Joseph Odry (1863-1962) biografijos bruožai. Gimė Constantine departamente Alžyre. 1883 metais pradėjo tarnauti kariuomenėje. 1893 m. dalyvavo užkariaujant Dahomėją. Baigė karo akademiją. Padėjo atkurti Lenkijos ginkluotąsias pajėgas. Iš Lenkijos jis buvo komandiruotas į Klaipėdą ir atšauktas 1921 metais. Klaipėdos krašte Dominique Odry bendravo su lietuvių ir lenkų bajorija (grafais Tiškevičiais), o ne su Rytų elitu. Apdovanotas Garbės legione kryžiumi. Iki 1927 m. ėjo Constantine mieste (Alžyras) dislokuotos divizijos vado pareigas. Mirė sulaukęs 99 metų Constantine mieste.

Literatūra:

ZEMBRICKIS, Johanas. *Klaipėda XIX a. amžiuje*. II tomas. Klaipėda, 2004, p.

Prancūzai Klaipėdoje 1920-1923. Katalogas. Sud. Zita GENIENĖ, Sigutė VAIČIŪNIENĖ. Klaipėda, 2007. p.17, 37-39.

TATORIS, Jonas. *Senoji Klaipėda*. Klaipėda, 1994, p.146.

<http://www.krastogidas.lt/objektai/76-hermano-gerlacho-namas-rezidencija>

Taškas nr. 23. Klaipėdos geležinkelio stotis. Priestočio g.1.

Geležinkelio linija Klaipėda – Tilžė buvo nutiesta 1874- 1875 metais. 1875 metais per Danę buvo pastatytas mūrinis geležinkelio tiltas. Geležinkelio ruožas padėjo Klaipėdai įsiterpti į Prūsijos Rytų geležinkelio (*Ostbahn*) trąsą, kuria buvo gabenami įvairūs kroviniai ir kuri padėjo Klaipėdos Žiemos uostą sujungti geležinkelio linija su hinterlandu. 1892 m. buvo nutiestas plačiojo geležinkelio ruožas Klaipėda – Bajorai tikintis gauti krovinių iš Rusijos imperijos. Valstybinio geležinkelio stotis buvo pastatyta 1875 metais užmiestyje vietoje, kurioje seniau driekėsi ganyklos ir pievos. Stotis buvo pastatyta pagal 1850 m. Prūsijoje priimtus reikalavimus- joje turėjo būti bilietų kasa, bagažo patalpa, raštinė, restoranas, šalia stoties – skveras poilsiui, o į stotį einanti gatvė (*Bahnhof*) turėjo būti apsodinta medžiais. Klaipėdos geležinkelio stotis – neoklasicistinio stiliaus pastatas. Prie stoties keliautojų laukdavo vežimai (vėliau- automobiliai) nuveždavę juos į viešbučius, XX a. pradžioje ėjo iš miesto centro į stotį ėjo tramvajus.

1901 m. prie geležinkelio stoties atsirado nauji pastatai, buvo pasodinta graži liepų alėja atvykstančius keleivius kreipiančius į Geležinkelio stoties gatvę (Banhofstrasse, dabar S. Nėries gatvė). 1908 m. šalia geležinkelio stoties buvo pastatyta Karališkoji mokytojų seminarija (dabar - Klaipėdos universiteto SHM fakultetas)

Prancūzų įgula - 21 pėsčiųjų šaulių batalionas (PŠB) (viso apie 750 karių) pagal Versalio taikos sutartį 1920 m. vasario 15 dieną atvyko į Klaipėdos geležinkelio stotį. Vasario 15 d. Klaipėdos miesto rotušėje įvyko oficiali Klaipėdos krašto perdavimo ceremonija Per Klaipėdos stotį iš Prancūzijos per Lenkiją ir Vokietiją nuolatos buvo gabenamas aprūpinimas (konservuoti maisto produktai, vynas, šampanas, muilas, odekolonas) prancūzų įgulai.

Klaipėdos operacijos sausio 15 dieną apie vidurdienį 25 šauliai buvo pasiųsti užimti geležinkelio stotį. Kpt. Jurgio Astupėno teigimu „*stotyje žmonių daug, pas visus ūpas pakilęs, sulig jų pranešimu, prancūzai su žandarais pasitraukę į kareivines. Valkiojosi daug kareivių, ir nei vienas iš jų nežinojo, kur jų vadai ir ką jie turi daryti toliau*“. Stotyje nebuvo prancūzų įgulos, kuri buvo susikoncentravusi kareivinėse.

Sausio 17 d. Juozo Pleščio, kaip ir šaulio Flioro Lukšio ir 8 pėstininkų pulko ltn. Viktoro Burokevičiaus palaikai iš Klaipėdos geležinkelio stoties buvo išgabenti traukinio vagonu į Kėdainius ir palaidoti Kėdainių miesto kapinėse.

Literatūra:

ZEMBRICKIS, Johanas. *Klaipėdos apskrities istorija*. III tomas. Klaipėda, 2011, p.267-271.

ZEMBRICKIS, Johanas. *Klaipėda XIX a. amžiuje*. II tomas. Klaipėda, 2004, p. 51-55.

TATORIS, Jonas. *Senoji Klaipėda*. Klaipėda, 1994, p.85-88.

Prancūzai Klaipėdoje 1920-1923. Katalogas. Sud. Zita GENIENĖ, Sigutė VAIČIŪNIENĖ. Klaipėda, 2007, p.30-31 .

Kova dėl Klaipėdos: įvykiai ir žmonės. Sud. Zita GENIENĖ, Vygantas VAREIKIS. Klaipėda, 2013, p. 24-25.

Taškas nr. 24. Klaipėdos universitetas/Klaipėdos kareivinės (H.Manto 84). Maršruto nr. 1, 1.1, 2.1 pabaiga.

Neogotikinės Klaipėdos kareivinės buvo pastatytos metais. Vokiečių architektūros teoretikai siūlė kareivines statyti panašias į viduramžių pilis (toks stilius kartais vadinamas „Ordino stiliumi“). Ši idėja buvo įgyvendinta statant Klaipėdos kareivines: kareivinių korpusai papuošti laiptuotais frontonais, smailiaarkinėmis nišomis. Laikantis Rytų Prūsijos gotikos tradicijų, neogotikiniai pastatai buvo statomi iš raudonų plytų. Kareivinės buvo pastatytos 1904–1907 m., Klaipėdos miesto magistratui sudarius sutartį su Prūsijos karo valdyba.

Pastatydintą kareivinių kompleksą sudarė aštuoni neogotikinės architektūros pastatai, iš kurių iki šių dienų yra išlikę šeši pagalbiniai pastatai. Priešais kiekvieno kareivių gyvenamojo korpuso į kiemo pusę išsikišusį centrinį fligelį buvo neogotikiniai mūriniai tualetai (nugriauti po Antrojo pasaulinio karo). Vieno aukšto pastate su bokšteliu, pastatyta simetriškai tarp dviejų gyvenamųjų kareivių korpusų ir kiek nuo jų atitrauktame, buvo virtuvė, puskarininkių ir kareivių valgykla. Palei Moltkės (dab. Herkaus

Manto) gatvę pastatytuose korpusuose gyveno puskarininkiai ir leitenantai (kuopoms vadovavę kapitonai ir bataliono vadas gyveno mieste). Aštuntajame dviejų aukštų pastate (dab. universiteto senato salė) buvo arklidės ir sandėlis. Kareivinių kompleksui priklausė šiauriau pačių kareivinių pastatų buvusiam smėlyne įrengtas didelis pratybų laukas (*Exerzierplatz*) bei dar toliau į šiaurę, pamiškėje, suformuotas šaudymo laukas su keliais šaudymo koridoriais ir stendais, kur vykdavo bataliono šaudymo pratybos.

1907–1914 m. kareivinėse buvo dislokuota Klaipėdos įgula – Prūsijos kariuomenės (Hermann von Boyeno pėstininkų pulko III batalionas. 1914–1920 m.: kareivinėse dislokuotos Tilžės landšturm pėstininkų bataliono kuopos 5gula. 1920-1923 m. - kareivinėse buvo 5sik8r3s Prancūzijos kariuomenės XXI pėsčiųjų šaulių batalionas. 1923–1939 m.: kareivinėse dislokuota Klaipėdos įgula – Lietuvos kariuomenės 7-asis pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butegeidžio ir 6-asis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkai. 1939–1945 m. vokiečių jūrų artilerijos batalionas 1945–1993 metais kareivinėse buvo dislokuotos sovietų armijos dalys. 1993 m. senosius kareivinių pastatus perėmė Klaipėdos universitetas.

Prancūzų įgula - 21 pėsčiųjų šaulių batalionas (PŠB), pagal Versalio taikos sutartį 1920 m. vasario mėn. atvykęs į Klaipėdą įsikūrė Klaipėdos kareivinėse, kuriose buvo iki Klaipėdos krašto perdavimo Lietuvai. 1923 m. vasario 19 d. 7:30 prancūzų šaulių įgula atidavė pagarbą nuleidžiamai vėliavai, su orkestru, kuris grojo „Marselijetę“ išėjo iš kareivinių nužygiavo į Žiemos uostą, įsėdo į laivą „Aillette“, kuris juos nugabeno į „Voltaire“.

2006 m. rugsėjo 4 d. Aloyzo ir Reginos Kuzmarskių iniciatyva prie KU rektorato pastato buvo pastatytas paminklas (biustas) Ernestui Galvanauskui (skulpt. Vytautas Balsys).

Literatūra:

TATORIS, Jonas. *Senoji Klaipėda*. Klaipėda, 1994, p.167-169.

Prancūzai Klaipėdoje 1920-1923. Katalogas. Sud. Zita GENIENĖ, Sigutė VAIČIŪNIENĖ. Klaipėda, 2007. p.112-118.

ZEMBRICKIS, Johanas. *Klaipėda XIX amžiuje. Klaipėdos istorija*. II tomas. Klaipėda, 2004, p. 51-55.

VAREIKIS, Vygantas. Territoire de Memel. Prancūzai Klaipėdos kareivinėse In. *Kareivinės virtuosios Klaipėdos universiteto*. Sud. Vasilijus SAFRONOVAS. Klaipėda, 2012, p. 51-69.

